

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1972.4.01>

J. SAAT

EESTI NÕUKOGUDE RIIGI LOOMINE JA TEMA RIIKLIKUD SUHTED NÕUKOGUDE VENEMAAGA 1917.—1918. AASTAL

Kõigepealt mõningaid historiograafilisi märkmeid. Käesoleva ülevaate koostamisel on kasutatud eelkõige V. I. Lenini artikleid ja ettekandeid rõhutatud rahvaste vabastusvõitlusest ja rahvusküsimusest.

Juba sajandi vahetusel oli V. I. Lenin oma teostes «Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei programmi projekt»¹ ja «Rahvusküsimus meie programmis»² välja töötanud marksistliku rahvusprogrammi teoreetilised alused ja praktilised nõudmised. Need kiitis heaks ja võttis vastu VSDTP II kongress. Partei programm nägi ette kõigi Venemaa koosseisu kuuluvate rahvaste enesemääramise õiguse.³ Pärast kongressi, 1913. ja 1914. aastal, täiendas V. I. Lenin partei programmilisi seisukohti veel mitmes teiseski töös.⁴ Tema seisukohad said aluseks resolutsioonile «Rahvusküsimuse kohta», mis võeti vastu VSDTP Keskkomitee augustinõupidamisel Poroninos 1913. aastal. Selles resolutsioonis nõutakse, et sotsiaaldemokraatlik partei peab tingimata kaitsma tsaarimonarhia poolt rõhutatud rahvaste enesemääramise, s. t. lahkulöömise ja iseseisva riigi moodustamise õigust.⁵ Bolševike partei rahvuspoliitikat käsitles V. I. Lenin mitmes artiklis ka hiljem, 1916. aastal.

Tsaari-Venemaal, kus töölisklass bolševike juhtimisel pidas võitlust sotsialismi eest, võimaldas leninlik rahvusprogramm bolševikel kasvatada paljurahvuselise Venemaa töölisi ja talupoegi proletaarse internatsionalismi vaimus ning ühendada rõhutatud rahvaste vabastusvõitlust töölisklassi võitlusega sotsialismi eest.

Eriti selgelt väljendus bolševike partei poliitika rahvusküsimuses VSDT(b)P VII üle-venemaalisel (aprilli)konverentsil 1917. aastal, kus võeti vastu Lenini poolt koostatud resolutsioon «Rahvusküsimuse kohta». Selles tunnustati veel kord kõigi Venemaa koosseisu kuuluvate rahvaste õigust end lahku lüüa ja iseseisvaid riike moodustada, neile rahvustele aga, kes teistest ei taha eralduda, nõudis partei laiaidast piirkonnaautonoomiat, ülalpoolse järelevalve ja sundusliku riigikeele kaotamist.⁶

Oktoobrirevolutsiooni eel kirjutas V. I. Lenin suurema teose «Riik ja revolutsioon»,⁷ milles ta selgitab proletaarset tsentralismi ja föderalismi ning käsitleb Marxi ja Engelsi seisukohti riigivormide küsimuses.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduga algas rõhutatud rahvaste vabanemise ajajärk.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 6. kd., lk. 14.

² Sealsamas, lk. 410—418.

³ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I. Tallinn, 1956, lk. 42.

⁴ V. I. Lenin, VSDTP rahvusprogrammist. Teosed, 19. kd., lk. 492—498; V. I. Lenin, Kriitilisi märkmeid rahvusküsimuse kohta. Teosed, 20. kd., lk. 1—33; V. I. Lenin, Rahvaste enesemääramise õigusest. Sealsamas, lk. 361—417.

⁵ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I, lk. 316.

⁶ V. I. Lenin, Rahvusküsimuse kohta peetud kõne 29. aprillil; Resolutsioon rahvusküsimuse kohta. Teosed, 24. kd., lk. 268—274.

⁷ Teosed, 25. kd., lk. 398—401 ja 416—419.

2. novembril 1917 kinnitas Rahvakomissaride Nõukogu «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni», milles esmakordselt Venemaa (ja ka kogu maailma) riigiõiguse ajaloos kuulutati välja ja kinnitati seadusandlikult Venemaa rahvaste üheõiguslikkus, nende õigus enesemääramisele, kaasa arvatud õigus Venemaast lahku lüüa ja iseseisvaid riike asutada.⁸

V. I. Lenin taotles kõrvalekaldumatult rahvaste ühtsust ja võitles halastamatult kõige vastu, mis rahvaid lahutab. Seepärast suhtus ta tsarismi ajal eitavalt föderalismisse. Kuid vähemusrahvuste vabastusvõitluse käik Venemaal Oktoobrerevolutsiooni perioodil näitas, et rahvuslik umbusk pikka aega rõhuvaks rahvuseks olnud suurvenelaste vastu oli vähemusrahvuste, eriti nende talurahva ja teiste väikeomanike hulgas visa püsima. Seepärast asus V. I. Lenin seisukohale, et rahvuslike nõukogude vabariikide loomine ja nende ühendamine on võimalik vaid föderatsioonina. Tarvis oli luua kõigi Venemaa rahvuste tõeliselt vaba, täielik ja kindel liit, nii et iga vabariigi töötajal oleks õigus oma nõukogude kongressil vabalt, ilma väljastpoolt tulevate korraldusteta otsustada oma riigi poliitilisi küsimusi.

VI ülevenemaalisel nõukogude kongressil jaanuaris 1918 võeti vastu V. I. Lenini koostatud «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon»⁹, milles olid fikseeritud Venemaa nõukogude vabariikide föderatsiooni põhialused.

Riikliku koostöö arenemine ning vastastikuse usalduse tugevnemine nõukogude vabariikide vahel lõi tingimused hiljem nende ühinemiseks kõrgemal tasemel, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu loomiseks.

«Meie tahame rahvaste vabatahtlikku liitu, — niisugust liitu, ... mis oleks rajatud kõige täielikumale usaldusele, vennaliku ühtsuse selgele mõistmisele, täiesti vabatahtlikule nõusolekule.» kirjutas V. I. Lenin.¹⁰

Nõukogude rahvaste ühinemise õigete vormide leidmine ei olnud kerge ülesanne. Veel 1922. aastal eksisid mitmed partei juhtivad töötajad leninlike põhimõtete vastu. Eksis ka J. Stalin, nagu selgub tema «autonomeerimise» plaanist, millega ta esines Nõukogude Liidu moodustamise eel. Stalin nõudis nõukogude vabariikide jõudude ranget ühtsust ja tsentraliseeritust, rikkudes seejuures nende vabariikide suveräänseid õigusi. Lenini nõudmisel esitas J. Stalin uue projekti, mis kinnitati VK(b)P Keskkomitee pleenumil.¹¹

Riikliku vahekorra küsimuse kohta Nõukogude Venemaaga esimesel nõukogude võimu perioodil on siinsed juhtivad parteitöötajad H. Pöögelmann, J. Anvelt, V. Kingissepp ja J. Sihver esinenud mitmete artiklite ja ettekannetega, milledes nad lähtusid leninliku rahvuspoliitika seisukohtadest ning VSDT(b)P kongresside ja konverentside otsustest. Kaalukaimatena märgime neist J. Anveldi ettekandeid 13.—15. augustini 1917 toimunud Eesti maatameeste konverentsil autonoomia ning 5.—6. jaanuarini 1918 peetud Eesti töörahva põllumajanduse kongressil Eesti riigi küsimuses ja tema «Eesti Töörahva Kommuuni» projekti,¹² millel lähemalt peatume allpool. Eesti bolševike suhtumist Eesti iseseisvuse loosungisse väljendab ka V. Kingissepa brošüür «Kellele iseseisvus, kellele ike?».¹³

Töörahva riikluse küsimustes olid eesti bolševikega ühesugustel seisukohtadel läti bolševikud. Silmapaistev läti bolševik ja nõukogude riigitegelane P. Stučka kirjutas Oktoobripäevil mitmed artiklid, milledes ta pooldas piirkondlikku autonoomiat, asudes föderatsiooni suhtes eitavale seisukohale.¹⁴ Küsimusest, miks Eesti ja Läti bolševikud Bresti rahuläbirääkimiste ajal, jaanuaris 1918, olid oma märke iseseisvateks vabariikideks kuulutamise vastu ja pooldasid piirkondlikku autonoomiat demokraatliku tsentralismi alusel, novembris 1918 aga pidasid õigeks iseseisvust, räägib P. Stučka oma ettekandes «Läti Sotsialistlik

⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 415—416.

⁹ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 391—393.

¹⁰ V. I. Lenin, Kiri Ukraina töölistele ja talupoegadele Denikini üle saavutatud võidu puhul. Teosed, 30. kd., lk. 267.

¹¹ V. I. Lenin, Rahvaste küsimusest ehk «autonomeerimisest». Teosed, 36. kd., lk. 554—560 ja märkus 663 (lk. 664—665).

¹² Eesti Töörahva Kommuuna põhjuseaduse eelkavatsus. «Eesti Teataja» 19. jaan. 1918; Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 277—279, 570 ja 629—634.

¹³ Peterburis, 1918.

¹⁴ П. Стучка, Об автономии Латвии. Автономия или федерация? Рнт.: В борьбе за Октябрь. Сборник статей. Рига, 1960, lk. 10—99, 191—209.

Nõukogude Vabariik»¹⁵, millega ta esines Riias 1.—6. märtsini 1919 toimunud Läti Kommunistliku Partei VI kongressil.

Ulatuslikuma uurimuse V. I. Lenini ja VK(b)P rahvuspoliitikast aastail 1918—1920 on kirjutanud M. Kulitšenko.¹⁶ Oma teoses käsitleb ta Venemaa rahvaste riigikorra küsimuste arenemist, näidates, kuidas Eesti, Läti, Leedu ja teiste maade kommunistid jõudsid autonoomia ja unitaarse demokraatliku riigi põhimõtelt suveräänsete nõukogude vabariikide loomisele.

Eesti bolševike rahvuspoliitikat Oktoobri-perioodil on käsitlenud P. Vihalem, V. Reiman, K. Siilivask, B. Levin, H. Arumäe, M. Petrov ja mõned teisedki.¹⁷

V. Reiman lükkab ümber eesti kodanlaste valelikud väited, nagu oleks kodanlus olnud saksa okupatsiooni vastu ja taotlenud tõelist Eesti iseseisvust. Eesti kodanlus muidugi eelistas saksa okupatsioonile Antandi-riikide oma. Kui aga viimasest ajalooliste olude kujunemise tõttu asja ei saanud, olid nad kõigiti nõus ka sakslastega. Kuna kodanlus samal ajal aga hästi teadis, et enamik eesti rahvast vihkas iidsetest aegadest saksa paruneid, püüdis ta igati varjata oma heatahtlikku suhtumist Eesti okupeerimise Saksa imperialistide poolt. Rahva seljataga aga aidati Saksa sõjaväevõimudel kiiremini Eesti okupeerida, olles valmis selle kergendamiseks nõukogude tagalas organiseerima isegi mässu.¹⁸

Artiklis «V. I. Lenin ja Eesti» kirjutab D. Rudnev, et kui V. I. Lenin aastavahetusel 1917—1918 tegi J. Anveldile ettepaneku kuulutada Eesti sõltumatuks vabariigiks, siis olevat ta ette näinud ainult vormilist, mitte tõelist iseseisvust. Lenini seda seisukohta olevat dikteerinud välised tegurid, katse ära hoida saksa okupatsiooni, mitte aga nõukogude rahvaste suhete korraldamine. Novembris 1918 väljakuulutatud Eesti Nõukogude Vabariik aga olnud juba tõeliselt, mitte enam ainult vormiliselt iseseisev riik.¹⁹

D. Rudnevi see seisukoht ei kajasta tegelikult õigesti, sest novembris 1918 esinesid välisegurid ju märksa teravamal kujul kui aasta algul, Bresti rahuläbirääkimiste ajal: algas Antandi-riikide interventsioon ning Eesti, Läti, Leedu ja teiste okupeeritud maade vabastamine, kus kodanlus oli «iseseisvuse» välja kuulutanud.

Venemaa vähemusrahvused olid tõeliselt iseseisvad juba Oktoobrirevolutsiooni võidust peale. Seda kinnitab «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon». Nende riikliku vormi küsimus aga jäi esialgu fikseerimata, sest nõukogude võimu tingimustes ei lahendatud seda küsimust mitte ülevaltpoolt, vaid iga rahvuse töölisel ja talupojal pidi ise oma ülemaailisel nõukogude kongressil otsustama, kas ja kuidas liituda Venemaaga või kuulutada end täielikult sõltumatuks, suveräänseteks riigiks.

P. Stučka kirjutab eespool märgitud artiklis «Латвийская социалистическая советская республика», et 1918. aasta lõpul kujunenud välispoliitiline olukord nõudis Eesti ja Läti kommunistidelt, kes seni olid pooldanud piirkondlikku autonoomiat ühtse tsentralistliku riigi raamides, et nad kuulutaksid oma maad Venemaa föderatsiooni mittekuuluvaiks, täiesti sõltumatuiks, suveräänseteks nõukogude vabariikideks.²⁰

¹⁵ П. Стучка, Латвийская социалистическая советская республика. Rmt.: За Советскую власть в Латвии 1918—1920. Сборник статей. Рига, 1964, lk. 151—157.

¹⁶ М. И. Куличенко, Борьба Коммунистической партии за решение национального вопроса в 1918—1920 годах. Харьков, 1963.

¹⁷ Paul Vihalem, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917—1920). Tallinn, 1960, 738 lk.; V. Reiman, Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917—1918. Tallinn, 1957, lk. 55—83, 205—207; K. K. Siilivask, Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. Тарту, 1967; B. Levin, Eesti Tõerahva Kommuun — tähtis etapp Eesti nõukogude riikluse ajaloos. Rmt.: Eesti Tõerahva Kommuun. Tallinn, 1960, lk. 53—79; Heino Arumäe, V. I. Lenin Oktoobrirevolutsioonist, välismaisest sõjalisest interventsioonist ja Kodusõjast Eestis. Rmt.: Leninlik etapp eesti ajalooteaduses. Tallinn, 1970, lk. 56—59; М. А. Петров, Первые шаги Советской власти в Эстонии. Rmt.: Борьба за Советскую власть в Прибалтике. М., 1967. Глава четвертая, lk. 139—153, 176—186.

¹⁸ V. Reiman, Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest 1917 — veebruar 1918. lk. 205—207.

¹⁹ D. Rudnev, V. I. Lenin ja Eesti. Rmt.: Tõid ЕКР ajaloo alalt IV. Tallinn, 1970, lk. 85—106.

²⁰ П. Стучка, Латвийская социалистическая советская республика. Rmt.: За Советскую власть в Латвии 1918—1920. Сборник статей, lk. 152—153.

Kodanlike ja väikekodanlike parteide rahvuspoliitika kohta Oktoobri-perioodil on ilmunud üht-teist ka trükkis. Märjime neist siinkohal veebruaris 1918 ilmunud G. Suitsu brošüüri «Eesti Töövabariik», milles kokkuvõtlikult on esitatud eesti pahempoolsete esseeride rahvuspoliitilised seisukohad.²¹ Sama teemat käsitleb G. Suits ka artiklis «Lehed tulde».²² Olu-liseks täienduseks neile G. Suitsu kirjutistele on H. Kruusi 1933. aastal mälestuste alusel kirjutatud artikkel «Murdekuudel».²³

Eesti menševikud ja tööerakondlased läksid rahvuspoliitikas ühes rivis kodanlusega, kuigi menševik M. Martna püüdis mõnel määral etendada sotsiaaldemokraadi-internatsionalisti osa ja käis konsulteerimas ka Soomes O. V. Kuusineni, E. Gyllingi ning teiste sotsiaaldemokraatidega. G. Suitsust ja tema rahvuspoliitikast ei ole M. Martna kuigi heal arvamusel, nimetades teda parteiliselt «tuule käes kõikuvaks pillirooks». Suits esinenud Eestis sotsiaalrevolutsionäärina, Soomes aga sotsiaaldemokraadina. Seal propageerinud ta ka Soome-Eesti kaksivabariigi ideed, kuid väga kitsas ringkonnas. Martna väidab, et «härä Suits ei olnud oma mõtetega üliõpilaste ja dotsentide ringkondades kaugemale ulatunud».²⁴

Eesti Tööerakonna ühe tähtsama liidri A. Piibu raamat «Tormine aasta»²⁵ annab ulatusliku ülevaate Tööerakonna ja kodanlike parteide rahvuspoliitikast 1917.—1918. aastal, sisaldab dokumente kodanluse kontrrevolutsioniliste organisatsioonide tegevusest ja katkendeid kodanlike poliitikategelaste mälestustest.

Eesti bolševistlikus ajakirjanduses valgustasid rahvuspoliitika küsimusi juhtivad Eesti bolševikud H. Pöögemann, J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Sihver ja mitmed teised, kelle artiklid ilmusid «Kiires», «Töölises» ja «Maatames», aga ka venekeelsetes ja maakondlikes ajalehtedes. Kuid Oktoobri-eelsel ajajärgul oli rahvuspoliitiline propaganda Eesti bolševistlikes ajalehtedes ilmselt puudulik. Eesti keeles ei avaldatud näiteks isegi VSDT (b) P VII (aprilli)konverentsi resolutsiooni rahvusküsimuses. VSDT (b) P Põhja-Balti Komitee juures asunud kirjanduskomisjoni aruandest nähtub, et rahvuspoliitika küsimusi käsitlevat kirjandust ei olnud plaaniski välja anda.²⁶

Eesti bolševike mõju rahvuspoliitika küsimuses vähendas seegi asjaolu, et 16.—17. aprillini 1917 toimunud VSDT (b) P Põhja-Balti organisatsioonide I konverents tunnistas rahvuslike väeosade organiseerimise täiesti lubamatuks. See otsus oli ekslik, sest rahvuslike väeosade asutamise mõte oli populaarne ka töötavatesse kihtidesse kuuluvate eesti sõjaväelaste hulgas.²⁷

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu tugevnes leninliku rahvuspoliitika selgitamine Eesti bolševistlikes ajalehtedes. Ka järgnevatel aastatel ilmus Eesti proletaarses ajakirjanduses kirjutisi, milledes käsitleti Oktoobrirevolutsiooni-aegset rahvuspoliitikat.²⁸

Arhiividest, kus leidub käsitletava küsimuse kohta materjale, märjime eelkõige EKP Keskkomitee Parteiarhiivi (EKPA), f. 25 (Kominterni Leningradis asunud Eesti sektsiooni materjalid), nim. 2, s.-ü. 152 ja f. 6495 (Moskvas asunud Kominterni Eesti sektsiooni materjalid), nim. 3, s.-ü. 15.

*

VSDT (b) P rahvuspoliitika, mis oli sõnastatud partei programmis ja V. I. Lenini teostes, sai ka Eesti bolševike võitlusprogrammiks. Rahvusküsimust arutas VSDT (b) P Põhja-Balti (Eesti) organisatsioonide II konverents 13.—16. augustil 1917, kus aruandjana esi-

²¹ Eesti Töövabariik. Eesti Sotsialistide-Revolutsionääride Partei märgukiri Eesti iseseisvuse küsimuses. Kokku seadnud Gustav Suits. Tallinn, 1918. 16 lk.

²² «Võitlus» 14. veebr. 1918.

²³ Hans K r u u s, Murdekuudel 1917—18. Mälestusi ühenduses G. Suitsuga. «Looming» 1933, nr. 9, lk. 1026—1041.

²⁴ M. M a r t n a, Enne Saksa vägede maale tulekut. Rmt.: Iseseisvuse tuleku päevilt. Tartu, 1923, lk. 19—22.

²⁵ Tartu, 1934. 400 lk.

²⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 189.

²⁷ Sealsamas, lk. 124.

²⁸ J. A n v e l t, Sõjariistus võitlus Eesti töölisklassi ajaloos. «Proletaarne Revolutsioon Eestis» 1927, nr. 1, lk. 3—8; M. I n g v e r [V. Kingissepp], Kas ja kuidas saab rahu? «Töö Häääl» 1919, nr. 4, lk. 2—4.

nes J. Anvelt.²⁹ Ta märkis, et kapitalismi arenemine, mis kajastab tootlike jõudude määratu suurt kasvu, tõi endaga kaasa tootmise ja kaubavahetuse muutunise rahvusvaheliseks. Kujunes maailmaturg, mis sidus kõige mitmesugusemad rahvad rahvusvahelise tööjaotuse ja vastaslikuse sõltuvuse sidemetega, likvideeris rahvusliku endassesulgumise ja lähen-das rahvaid majanduslikult. Imperialismi tingimustes aga ei toimunud see protsess rah-vaste üheõigusliku koostöö alusel, vaid ühtede rahvuste teistele alistamise teel, vähem are-nenud rahvaste rõhumise ja ekspluateerimise teel enam arenenud rahvaste poolt. J. Anvelt kriipsutas alla, et imperialistid ei suuda püsida rõhutatud rahvaid ekspluateerimata ja rõõ-vimata ega suuda anda rahvastele vaba enesemääramise õigusi. Ainult sotsialism vabastab rahvad imperialismi ikkest ja ühendab nad vabatahtlikkuse, täieliku üheõiguslikkuse ja vennaliku koostöö alusel.

Lähtudes VSDT(b)P Aprillikonverentsi resolutsioonist, milles öeldakse, et rahvuste vaba lahkulöömise õiguse küsimust ei tohi segi ajada küsimusega ühe või teise rahvuse lahkulöömise otstarbekusest ühel või teisel momendil, rõhutas J. Anvelt, et selle küsimuse peab proletariaadi partei otsustama igal üksikjuhtumil täiesti iseseisvalt, vastavalt ühis-kondliku arengu ja proletariaadi klassivõitluse huvidele. Ta näitas, et Venemaast lahku-löömine ei ole Eesti töörahva huvides, et nende huvides on Venemaa rahvastega kõige ühendamasse ühendusse jääda. Eestis tuleb kehtestada täielik demokraatlik kord, mis väl-jendub eeskätt kõigi kohalike elanike keelte tarvitamises ametiasutustes, emakeelse õpetuse sisseseadmises koolides jne. Kapitalismi vaba arenemine ja tööliste klassivõitluse huvid nõuavad eri maade, niisama ka riikide ühinemist, sest riikide suur arv või riigi ühtede osade teistest lahutamine rahvuste järgi föderatiivsel alusel või osariikide moodustamine võimaldab suurkanalusel rahvuslikule kapitalile eesõigusi luua ja varjata klassivastu-olusid oma rahvuslike nõudmistega.

«Töölisklassi kohus,» öeldakse «Otsuses Eestimaa autonoomia asjus», mis konverentsi poolt J. Anveldi aruande põhjal vastu võeti, «on Eestimaa Venemaast äralahutamise või Eesti osariigi vastu olla ja ühtlasi nõuda, et Eestimaal kõige laialdasem kohalik omavalit-sus maksma pandaks ja et Eestimaa ülevenemaalise seaduseandmise piiridesse jääks nii Asutavas Kogus kui ka pärastises parlamendis.»³⁰

Eesti bolševikud leidsid, et ühtne demokraatlik, kõige laialdasema piirkondliku auto-noomiaga, s. o. kohaliku demokraatliku omavalitsusega, tsentraliseeritud vabariik tagab kõigi rahvuste töölisklassile parimad võimalused ühinemiseks, et ühiselt võidelda kapitali-võimu vastu, olgu selle võimu kandjateks siis kas rahvusvaheline kapital või eesti rahvu-sest kapitalistid. Kindlasti olid Eesti bolševikud nn. rahvusliku kultuurautonoomia, s. o. eksterritoriaalse autonoomia vastu, mis kultuuriasutused, koolid jne. oleks andnud kodan-like natsionalistide kätte ja lõhkunud töölisklassi ühtsust.

Septembris 1917 algasid ettevalmistused Venemaa Asutava Kogu valimisteks, mille Ajutine Valitsus oli järjest laieneva revolutsioonilise liikumise surve all olnud sunnitud välja kuulutama. Valimised pidid toimuma 12. novembril. Asutava Kogu kokkutulek oli määratud 28. novembrile. Valimiskampaania ajal avaldasid kõik poliitilised parteid oma majanduslikud ja poliitilised nõudmised.

Eesti bolševike valimisplatvorm sisaldas ka juba VSDT(b)P VII (aprilli)konverentsil ja augustis toimunud VSDT (b)P Põhja-Balti organisatsioonide konverentsil püstitatud rah-vuspoliitilisi nõudmisi, mille kohaselt rahvastele tuli anda täielik enesemääramisõigus, s. o. kõigil Venemaa rahvastel pidi olema õigus vabalt teistest lahku lüüa ja oma riiki asutada. Kohtadel tuli kehtestada kõige laialdasem omavalitsus (autonoomia). Jäädes Venemaa demokraatliku vabariigi koosseisu, pidi Eesti omavalitsus kõigis kohalikes küsimustes olema täiesti iseseisev.³¹ Peale selle deklareeriti kõigi kodanike õigust emakeelsele haridusele ning lubati organiseerida kohalike omavalitsuste kulul töötavad koolid. Ka nõuti määruse tühistamist, mille kohaselt sunduslikuks riigikeeleks oli vene keel.

²⁹ Ettekanne toimus üheaegselt parteikonverentsiga kokkukutsutud maataameste kon-verentsil, millest ka kõik parteikonverentsile saabunud osa võtsid.

³⁰ «Tööline» 18. aug. 1917.

³¹ «Tööline» 13. okt. 1917.

Bolševistlik ajaleht «Zvezda» kirjutas VSDT(b)P Eestimaa Komitee rahvusprogrammi kohta, et Venemaa põhiseadus peab tagama mittevaheseisemise autonoomse Eestimaa õigustesse ja et ainult üldine rahvahääletus Eestis, mitte aga Venemaa üleriigiline seadusandlik organ, võib ära määrata Eestimaa õigused.³²

Eesti menševikud, kes läksid valimistele Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei nime all, nõudsid, et Eestimaa kuulugu Venemaa föderatiivsesse vabariiki osariigina. Seadusandlus aga olgu osariigi käes, peale riigikaitse, välisesinduse, raudtee, telegraafi, mõõtmise, kaalude, töökaitse jne., mis ühendriigi põhiseaduse järgi jäetakse keskparlamenti hooleks. Täidesaatev võim peab olema osariigi käes. Rahvastele, kes vähemustena mitmesse osariiki on laiali pillatud, tuleb tagada eksterritoriaalne autonoomia.³³

Eesti osariiki Venemaa föderatsioonis nõuti ka Eesti sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) ja Eesti Tööerakonna, samuti kodanlik-natsionalistlike Eesti Demokraatliku Partei programmis.³⁴

VSDT(b)P Eestimaa Komitee Oktoobrirevolutsiooni-eelne rahvusprogramm erines eesti väikekodanlike ja kodanlike parteide omadest kõigepealt selle poolest, et temas ei nõutud Venemaa föderatiivsesse kodanlikku vabariiki kuuluvat «Eesti osariiki», Eesti bolševikud olid föderatsiooni vastu ning nõudsid vaba enesemääramise õigust Venemaa demokraatliku vabariigi koosseisus. Seega ulatusid nende nõudmised palju kaugemale kui väikekodanlike ja kodanlik-natsionalistlike parteide omad. Tegelikult nõudsid bolševikud Eestile iseseisva, sõltumatu riigi õigusi.

Selgitades pärast Oktoobrirevolutsiooni töörahvale «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni» sisu ja suurt tähtsust, rõhutasid Eesti bolševikud, et revolutsiooniline töörahvas suudab oma kättevõidetud vabadust ja iseseisvust kaitsta ainult tihedas liidus teiste rahvastega, eeskätt vene rahvaga. Eesti juhtivate bolševike sulest ilmus bolševistlike ajalehtede veergudel mitu artiklit ja juhtkirja, millede valgustati rahvusküsimuse klassiiseloomu.

«Kuidas tuleb nüüd enesemääramise õigus maksma panna?» küsib J. Sihver ja selgitab: «Teda tuleb nii maksma panna, et väikerahva töötavad kihid ühe ikke alt teise alla ei langeks, et Eesti töötavad kihid ülevenemaalise kapitalismi surve alt Eesti kapitalistide surve alla ei langeks. Eesti rahva enesemääramine tähendab seda, et töötavad kihid Eestis valitsusvõimu enda kätte võtaksid. Eesti töötavad kihid peavad Eestis rahvavalitsuse sisse seadma. Ükski välisvõim ei tohi end rahva tahte vahele segada. Eesti töörahvas peab oma ainuõigust Eestis valitseda kaitsma, et kodanlus seda õigust tema käest ära ei riisuks.»

Tulevast Venemaa vabariiki kujutas J. Sihver endale ette kui vabalt kokkuleppivate rahvaste ühendust. Seda suurt mõtet oli tema arvates ainult siis võimalik teoks teha, kui kõigi rahvaste töötajad oma püüetes ja mõtetes ühinevad.³⁵

Eesti kodanlike ja väikekodanlike parteide nõudmistesse tõi Oktoobrirevolutsiooni võit põhjalikke muudatusi. Ukraina, Eesti ja teiste Venemaa ääremaade kodanlikud natsionalistid, kes tsariajal olid lojaalselt suhtunud tsarismi venestamis- ja rahvaste rõhumise poliitikasse ning nõrka protesti avaldanud vaid neil puhkudel, kui suurvene kodanlusega satuti nägelusse töörahva ekspluateerimisel, hakkasid nüüd nii Eestis kui ka mujal otsima teid, kuidas revolutsioonilisest Venemaast lahku lüüa, et säilitada ekspluataatorlik kord oma maal.

Eesti kodanlus ja tema sabas rühkivad väikekodanlikud parteid loobusid nüüd taotlusest luua föderatiivse Venemaa koosseisus «Eesti osariik» ja hakkasid nõudma «Eestile iseseisvust». J. Tõnissoni, I. Poska ja K. Pätsi Eesti demokraatliku bloki programmis, mis novembri algul Venemaa Asutava Kogu valimiste eel teatavaks tehti, esines «Eesti osariigi» nõudmise asemel juba Venemaast täieliku lahkulöömise ja Eesti riikliku iseseisvuse loosung.³⁶

³² «Звезда», 19. окт. 1917.

³³ «Eesti Sõjamees» 21. okт. 1917.

³⁴ «Töö Lipp» 24. juuli 1917; A. T a m m a n n, Jüri Vilms. Elulugu ja tegevus. Tallinn, lk. 80—81.

³⁵ «Tööline» 2. dets. 1917.

³⁶ Eesti demokraatliku bloki programm. (ORRKA, f. R-1295, nim. 1. s.-ü. 67, l. 22 p.)

VSDT(b)P Eestimaa Komitee liige H. Pöögelmann pühendas eesti rahva enesemääramise küsimusele terve artiklite sarja «Tulevane Eesti», milles ta näitas, et eesti kodanluse «iseseisvus» tähendab Eesti kapitalistideklassi iseseisvust ja seda, et «võõrad» siinses ärielus võimu enda kätte ei kisuks. «Eesti rahvast» aga kasutatakse nagu tihti muudelgi puhudel ainult sildiks oma kildkonna huvidele, kasude ja püüete maskeerimiseks. «Selle arenemise juures, mida meie eeldame, s. o. Nõukogude valitsuse ja tema sotsialistliku korra juures, ei või «võõraste ülevõimust juttugi olla,» kinnitas H. Pöögelmann.³⁷ Edasi toonitas ta, et rahvusküsimus huvitab eesti kodanlust ainult sel määral, kui võrd selle kaudu on võimalik kindlustada oma varanduslikke huve: «Kui tõsi see on, näitab muu seas meie eesti rahvuslaste poliitika just viimastel aegadel. Need isamaalased ja tõsieestlased muutusid kadakasakstest maruvenelasteks, kui röövsõda neile selle kaudu head löikust andis. Vaevalt olid aga sakslased Riiga ja Saaremaale jõudnud, kui needsamad Vene jumaldajad sakslaste ees hakkasid kassiküüru tegemist harjutama. Et niisugune rahvuslus rahva huve ei või kaitsta, on selge. Seda suudab ainult rahva enese valitsus, kõige laiemas mõttes, nagu seda tööliste ja talupoegade valitsus esitab.»³⁸

Ka VSDT(b)P Tallinna Komitee eesti sektiooni juhataja R. Vakman paljastas oma artiklites eesti kodanluse võltspatriotismi ja pettemanöövleid. Ta juhtis tähelepanu sellele, et pärast Oktoobrirevolutsiooni muutusid sellised tsaaribürokraadid nagu I. Poska korraga «tõsieestlasteks» ja hakkasid jutlustama, et Eesti tuleb kuulutada iseseisvaks riigiks. Selle manöövriga lootis kodanlus nõukogude võimu Eestis kukutada. R. Vakman meenutab, et töörahva võidu tulemusena on Eesti rahvusliku iseseisvuse juba kätte saanud ja sammub töörahva huve silmas pidades sotsiaalsete uuenduste teel edasi, hoolimata kodanlaste ja nende sabarakkude vastutöötamisest, kes eesti rahvuse all näevad ainult oma klassi ja Eesti iseseisvuse all eesti kodanluse võitu töörahva üle.³⁹

Eriti laialdast demagoogiat Eesti iseseisvuse loosungi ümber tegid Eesti kodanlikud ja väikekodanlikud parteid Eesti Asutava Kogu valimiste eel.

12. novembril 1917 otsustas Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee ebademokraatlikul alusel valitud Ajutise Eesti Kubermangu Maanõukogu («Maapäeva») laiali saata ning kuulutas välja Eesti Asutava Kogu valimised, mis pidid toimuma 21. ja 22. jaanuaril. Asutav Kogu ise pidi kokku tulema 15. veebruaril 1918. Ta ei olnud ette nähtud võimuorganina, vaid pidi piirduma Eesti tulevase ühiskondliku korra projekti väljatöötamisega. Projekt ise aga kavatseti rahvahääletusele panna alles pärast sõja lõppu.⁴⁰

Ajutine Eesti Kubermangu Maanõukogu Eesti Täitevkomitee otsust ei tunnustanud. Eesti kodanlus koos vene esseeride ja kadettide juhtidega jätkas põranda all kontrevolutsioonilisi sepitsusi nõukogude võimu vastu.

Oma tegevuse koordineerimiseks olid mitme vähemusrahvuse kodanlikud natsionalistid juba varem hakanud korraldama omavahelisi konverentse ja nõupidamisi. Juhtivale kohale nende leeris olid tõusnud ukraina kodanluse liidrid, kelle järgi joondusid ka eesti kodanlikud parteid. Nende läbikäimine oli tihenunud sellegi tõttu, et ukraina natsionalistid käisid korduvalt Eesti territooriumil paiknevates ukraina rahvuslikes väeosades õhutamas nõukogudevastaseid meeleolusid.

Suurem Venemaa vähemusrahvuste kodanluse esindajate kongress, millest võtsid osa ka Eesti kodanlike parteide esindajad, toimus Ukraina kodanluse eestvõttel Kiievis 8.—15. septembrini 1917. Sel ajal, nagu juba märkisime, piirdusid kodanlikud natsionalistid sooviga, et Venemaa rahvad peaksid ühinema föderatiivsel alusel. Ainult Leedu kodanluse esindajad nõudsid iseseisvust, kuid konverents jättis nende taotluse tähele panemata.⁴¹

7. novembril 1917 aga kuulutas kodanlik Ukraina Keskraada välja «Ukraina rahvavabariigi» ja end kõrgeimaks võimuorganiks ning asus likvideerima nõukogude asutusi.

³⁷ «Tööline» 1. det. 1917.

³⁸ «Tööline» 4. det. 1917.

³⁹ «Eesti Teataja» 12. jaan. 1918.

⁴⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 431—432.

⁴¹ Ed. L a a m a n, Eesti iseseisvuse süünd. Tartu, 1936, lk. 118, 144; «Eesti Sõjamees» 9. sept. 1917.

15. novembril 1917, seega nädalapäevad pärast seda, kui Keskraada Kiievis oli end kõrgeimaks võimuks kuulutanud, püüdis Tallinnas sedasama manöövrit korrata nõukogude võimu poolt laiali saadetud eesti kodanluse Ajutine Kubermangu Maanõukogu. Kuid eesti kodanlus ei suutnud endale hankida vajalikul määral kontrrevolutsioonilist sõjalist jõudu ja Tallinna töölised koos eesti rahvusliku väeosa soldatitega ajasid veel samal päeval tema «kõrgeima võimuorgani» laiali.⁴² Ka kodanluse mässukatse Tartus 21. novembril 1917, mille eesmärgiks oli luua endale tugiala kodanliku valitsuse väljakuulutamiseks, nurjus täielikult.

«Nad kisavad, et enamlased «võõrastele püssitikkudele» toetuvat, et nad «võõraid» Eesti asjadesse lubavat segada jne.», kirjutas «Tööline» oma juhtkirjas eesti kodanlike natsionalistide poliitika kohta. «Kuid mis teevad need karjused ise? Need toetuvad alaliselt Ukraina raada peale. Nad katsuvad rahvale nii olukorda kujutada, et ukrainlased eestlasi . . . enamlaste vastu toetavat. Haapsalus püüdsid kodanlased eesti soldatitele selgeks teha, et Rootsi meile venelaste vastu appi tulevat. Rakvere maavalitsus jällegi oli uhke seal asuvale tagurlikule vene väeosale, kes ei laskvat teda kohalt kangutada.»⁴³

Ka Keskraada ei suutnud kaua võimul püsida. Kiievi ja seejärel Odessa, Jekaterinoslavi ja teiste suuremate linnade töölised tõusid üles, Punakaart purustas Raada väed Kiievi lähistel. Raada ise põgenes okupeeritud alale Saksa imperialistide tiiva alla. Detsembris 1917 kuulutati I üleukrainalisel nõukogude kongressil välja Ukraina nõukogude vabariik.⁴⁴

Laialiaetud Ajutine Eesti Kubermangu Maanõukogu jätkas põranda all nõukogudevastaste üleskutsete ja «manifestide» sepitsemist. Uheks suuremaks Eesti kodanlike ja väikekodanlike parteide aktsiooniks oli nn. seletuskirja «Iseseisev Eesti rahvariik» koostamine. «Seletuskiri» avaldati jaanuari algul 1918 Eesti kodanlike ja väikekodanlike parteide — menševike ja esseeride — ühise deklaratsioonina.⁴⁵

Kuna «seletuskirja» koostamisest olid osa võtnud ka Eesti esseerid ja menševikud, siis oli selles dokumendis paras annus «sotsialismigi»: tulevane Eesti pidi olema midagi kapitalistliku ja sotsialistliku maa vahepealset. Selle plaanitsuse teoreetiliseks põhjendamiseks oli võetud appi isegi Karl Kautsky. Kõige tähtsamaks ülesandeks aga pidasid «seletuskirja» autorid lahkulöömist revolutsioonilisest Venemaast.

Kuigi Eesti esseerid olid kõnesoleva «seletuskirja» kaasautoriteks, koostasid nad samas omapoolsegi märgukirja. Selles räägitakse, et Eesti oma loomulikes ja ajaloolistes piirides tuleb kuulutada iseseisvaks «töövabariigiks», mille erapooletus ja sõltumatus tagatakse rahvusvaheliselt rahutraktaadis. Samuti tulevat rahutraktaadiga tagada Eesti vähemusrahvustele (venelastele, sakslastele, rootslastele jt.) kultuurautonoomia.⁴⁶

«Seletuskirja» ja esseeride «märgukirja» erinevus seisnes peamiselt taotletava «iseiseiva vabariigi» nimetuses: kodanlased ristasid selle «rahvariigiks», esseerid — «töövabariigiks». Erinevus oli ka ajutise valitsuse moodustamise viisis. Kodanlased nõudsid, et praegune Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee peab kuni Eesti Asutava Kogu kokkuletekuni võimu üle andma kodanluse Ajutisele Eesti Kubermangu Maanõukogule, sellesalamale, kelle Tallinna töörahas 15. novembril 1917 oli laiali ajanud. Esseeride memorandumis aga nähti ette, et valitsemine tuli üle anda ajutise parlamendi kätte, kuhu pidid kuuluma Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu, endid sotsialistlikeks nimetatavate parteide, s. o. tööerakondlaste, menševike, esseeride jne. liidrid ning seni veel laiali saatmata või ümber valimata jäänud kodanlusaegsete linna-, maakonna- ja vallavalitsuste esindajad. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee kavatseti alles jätta, kuigi ainult nimepidi, sest tema võimupiirid pidi kindlaks määrama ajutine parlament,

⁴² Vt. Aleksander J e a, Kuidas meie eesti kodanluse esimese «lorikogu» laiali ajasime. Rmt.: Nõukogude võimu eest. Tallinn, 1957, lk. 166—170.

⁴³ «Tööline» 28. nov. 1917.

⁴⁴ Vt. J. S t a l i n, Kiievi kodanlikust raadast, Ukraina keerdsoilm ja teised Ukraina küsimust käsitlevad artiklid. Teosed, 4. kd.

⁴⁵ «Eesti Sõjamees» 5. jaan. 1918.

⁴⁶ «Seletuskiri» avaldati 11. jaanuaril 1918 Petrogradis väljaantavas kodanlikus nädalalehes «Eesti», hiljem ka raamatus A. P i i p, Tormine aasta, lk. 82—85. Esseeride «Märgukiri» leidub sellesamas teoses lk. 63—65.

kelle hooleks jäi ka tema koosseisu täiendamine. Niisugune ajutise parlamendi ees vastutav täitevalitsus kavatses muuta Eesti vabariigi ajutiseks valitsuseks.⁴⁷

Nende kavatsuste realiseerimine oleks tähendanud nõukogude võimu, proletariaadi diktatuuri likvideerimist ja võimu üleandmist tööerakondlastest, menševikest, esseeridest ja teistest väikekodanluse esindajaist koosneva «parlamendi» kätte. Lõplikul kujul pidi tulevase Eesti riigikorra küsimus otsustatama rahvahääletuse teel Rootsi või mõne teise kapitalistliku riigi politisei järelevalve all.

Viimistletud kujul avaldati kõnesolev memorandum G. Suitsu brošüüris «Eesti Töövabariik». Sissejuhatavas osas ütleb autor: «Eesti töörahvas ei nõua mitte rahvuslikku separatismi, vaid ühe proletarise revolutsiooni eeskava punkti teostamist: rahvavõimulise Eesti kuulutamist iseseisvaks vabariigiks.» Oma teose lõpus hüüab ta: «Elagu Soome-Eesti kaksikvabariik!»⁴⁸ Ka oma mitmes teises esinemises propageeris G. Suits Soome-Eesti uniooni. Jääb aga selgusetuks, mismoodi kavatseti Soome-Eesti kaksikvabariigis tagada Eesti iseseisvust ja miks ei saadud seda teha Eesti kuuludes uniooni Nõukogude Venemaaga.

Eesti kodanlike ja väikekodanlike parteide ühist «seletuskirja» ja esseeride «märgukirja» kõrvutades ei leidu neis öieti mitte mingit sisulist vahet. Mõlemad nad taotlesid, üks avalikumalt, teine maskeeritumalt, kodanlik-demokraatlikku, parlamentlikku vabariiki.

Eesti bolševikud mõistsid hukka nii kodanlaste kui ka esseeride «seletuskirja», kuna neis esitatud seisukohtade elluviimine oleks tähendanud proletariaadi diktatuurist loobumist ja töörahva internatsionaalse solidaarsuse eitamist.

Bolševistlik «Töörahva Hää!» selgitas nende seletuskirjade mõtet: «Kui võim Eestis töörahva kätte läks, siis võttis eesti kodanlus ühes hädasotsialistidega üles Eesti iseseisva riigi küsimuse. Kujusjuures loodeti Saksa ja Rootsi valitsuse poolt abi. Eesti kodanlus ühes hädasotsialistidega nõudis avalikult, et seni kui Eestis üldine rahvahääletus toime pannakse, peavad Rootsi sandarmid siin korra jalul hoidma. Eesti kodanlus mõtles Rootsi kodanluse abil Eesti töörahva käest võimu ära võtta».⁴⁹

Eesti kodanluse nõukogudevastaseid sepitsusi ruttasid ära kasutama Saksa imperialistid, lubades Eestile «iseseisvust» Saksa protektoraadi all. Tööerakondlane J. Seljamaa teatas Venemaa Asutava Kogu koosolekul, et Eesti rahvale lubatavat Saksamaa poolt «enesemääramist, muidugi neis piirides, nagu neid Saksa imperialistid mõistavad».⁵⁰ Ka Maa-päeva vanematekogu «Memorandumis Eesti poliitilise seisukorra kohta», mis anti üle Antandi-riikidele, väideti, et Saksamaa olevat Eesti rahvale mitteametliku ettepaneku teinud «kuulutada Eesti iseseisvaks Saksa protektoraadi all».⁵¹

18. jaanuaril 1918 avaldati Eesti töölisajalehtedes V. Kingissepa kirjutatud parteiline dokument, VSDT(b)P Eestimaa Komitee ja Tallinna Komitee üleskutses Eesti Venemaast lahkulöömise küsimuses, mis kandis pealkirja «Eesti töörahvale!».⁵² Üleskutses paljastatakse eesti kodanlike natsionalistide manöövreid Eesti iseseisvuse küsimuses. Eesti töörahvale selgitatakse, et mitte rahva huvides, vaid sellepärast, et Venemaa sisemised kontrrevolutsioonilised jõud ei suuda nõukogude võimu kukuada, asetavad eesti kodanlased, kes tsaari ja Ajutise Valitsuse võimu ajal ei ole kunagi võidelnud riikliku iseseisvuse eest, nüüd oma lootused Lääne imperialistide interventsioonile.

Üleskutses näidatakse veenvalt, et kaalukama tõuke Eesti viivitamatult iseseisvaks riigiks kuulutamise nõudmise esitamiseks olid eesti kodanlased ja ebasotsialistlikud parteid saanud Saksa valitsuse agentidelt.

Edasi naeruvääristatakse Eesti kodanlike ja väikekodanlike parteide püüet seletada, et nad tahtvat iseseisvuse väljakuulutamisega Saksa sõjavägede tulekut ära hoida, ja juhi-

⁴⁷ Eesti Töövabariik, lk. 15; A. Piip, Tormine aasta, lk. 65.

⁴⁸ Eesti Töövabariik, lk. 16.

⁴⁹ «Töörahva Hää!» 15. veebr. 1918.

⁵⁰ «Eesti» 11. jaan. 1918.

⁵¹ A. Piip, Tormine aasta, lk. 97; vt. ka P. Vihalet, Eesti kodanlus imperialistide teenistuses (1917—1920), lk. 81—82; «Postimees» 20. det. 1917 (väljavõte «Dorpatser Zeitungist»).

⁵² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 623—626.

takse tähelepanu sellele, kuidas Belgia Saksa vägedega üle ujutati, kuigi tema iseseisvust olid garanteerinud kõik suurriigid, nende hulgas ka Saksamaa. Üleskutses selgitatakse rahvale, et Eesti riikliku iseseisvuse kaudu ootavad kodanlased pääsemist töörahva valitsuse alt ning rõhutatakse, et bolševike lipukirjaks on kõige lähem ja vennalikum liit Venemaa töörahvaga. Üleskutse lõpuosas öeldakse:

«Eesti on juba vaba!

Sest Eesti töörahvale on kõik see vabadus, mis kodanluse ja eilaste mõisnikkude vastu võitlemiseks vaja.

Eesti on vaba, sest teda ei kitsenda sisemises, koduses elus ükski määrus, ükski ettekirjutus, mis Peterburist tuleks.

... Kui kord keskvalitsus kõige suuremas küsimuses — Venemaast lahtilöömises — meile tõkkeid ei tee, kes on siis küllalt jultunud, et tõendama tulla, et ta teisejärgulistes, pisemates asjades meile tee peale astub.

Eesti töörahval on enesemääramise õigus ja see on ülem kui kõik muud enesemääramised.⁵³

Eesti töölisklassil oli tugev internatsionaalse solidaarsuse tunne, eriti vene tööliste suhtes, kellega oli osa võetud kolmest revolutsioonist. Seepärast nõudis ta kõige tihedamat iitu Venemaa Nõukogude Vabariigiga ega pooldanud väikeste vabariikide loomist.

Eesti töörahva arvamus Eesti iseseisvuse kohta väljendas kõige ilmekamalt 5.—6. jaanuaril 1918 Tallinnas toimunud Eesti töörahva põllumajanduslik kongress, millest võtsid osa 530 täisõiguslikku saadikut. Kongress kiitis 7 hääle vastuolemisel heaks J. Anveldi poolt esitatud bolševike «Resolutsiooni «Eesti riigi» asjus», milles öeldakse: «Venemaal valitseb revolutsiooniline töörahvas. Vene revolutsiooni abil on Eesti töörahvas võidule pääsenud ja sellepärast peab Eesti töörahvas edaspidigi selle valitsusega kõige lähemasse riikliku ühendusse jääma.»⁵⁴

Resolutsioon lõpeb järgmiste sõnadega: «Mitte üksikute väikeste riikide asutamine ja rahvaste lahutamine teineteisest ei ole revolutsioonilise töörahva siht, vaid tema eesmärk on kõige maailma tööliste ühendamine üheks vennasriigiks üleilmse sotsialistliku revolutsiooni teel. Elagu ülemaailmne töörahva nõukogude valitsus! Elagu ülemaailmne ühine töörahva riik!»⁵⁵

1918. aasta jaanuaris ja veebruaris toimus Eestis rohkesti töörahva koosolekuid, kus bolševikud selgitasid V. I. Lenini poliitikat rahvusküsimuses ja paljastasid kodanluse «Eesti iseseisvuse» loosungi klassiolemust. Töölised said aru klassivaenlase manöövrimest ja kiitsid üksmeelselt heaks bolševike seisukohad.

Suurtel tööliskoosolekutel Tallinna vabrikutes ja tehastes, Sindi kalevivabrikus, Aseri tsemendivabrikus ja mujal tulid töölised üksmeelsele otsusele, et Eesti pisiriigi loomine ohustab meie töörahvast, sest sel teel tahetakse Eestis töörahva valitsus kukutada ja Eesti suruda Preisi raudse rusika alla. Nad mõistsid, et ainult ühisel jõul, käsikäes vene seltsimeestega suudab Eesti töörahvas oma iseseisvust kapitalistlike riikide kallaletungide vastu kaitsta.⁵⁶

Eesti bolševike rahvuspoliitika vastas täieikult VSĐT(b)P Läti organisatsiooni seisukohtadele, nagu selgub P. Stučka artiklitest ja sõnavõttudest Läti riikluse küsimuses

«Kui heita pilk tagasi meie partei ajaloolle, mis hõlmab mitu aastakümnet,» ütles P. Stučka oma ettekandes Läti Kommunistliku Partei VI kongressil, mis toimus Riias 1.—6. märtsini 1919, «siis ei leia me sealt loosungit iseseisvast Lätist. Me pidasime seda alati ja kõikjal naeruväärseks. Kõik, kes seda nõudmist kuulutasid, lootsid kindlasti selle või teise militaristliku suurriigi võimsusele kui sellise kodanliku põlariigi säilimise alusele. Me olenie 1904. aastast peale kogu aeg lahutamatu seotud olnud Venemaa töörahvaga, kellega meid liidab ühistes võitlustes valatud veri.»

⁵³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 625.

⁵⁴ Sealsamas, lk. 571.

⁵⁵ Sealsamas.

⁵⁶ «Maatamees» 22. jaan. 1917; «Tööline» 26. jaan. 1917; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 623 ja 635.

Edasi rõhutas P. Stučka, et pärast seda, kui oleme kätte võitnud vabaduse, ei ole meil põhjust katkestada sidemeid, mis ühendasid meid vangipõlves. Läti ja vene proletariaat, läti ja vene bolševikud, nüüd aga kommunistid, on olnud teineteisele ustavad seltsimehed ja võitluskaaslased, missuguseid on raske leida maailma ajaloos. Kuidas siin oleks võinud tekkida lõhe? Seda ei võinudki juhtuda. Nagu Venemaal, nii ka Lätis on bolševikud seadnud ja seavad endale eesmärgiks laialdase Kommunistliku Internatsionaali, mille eest peab võitlema igal pool, kuhu meid ajalugu asetab. Esikohal on alati maailmarevolutsiooni ülesanded.⁵⁷

Ka Läti bolševikud olid Venemaa rahvaste föderatsiooni alusel ühinemise (osariikide) vastu. P. Stučka kinnitas, et Läti sotsiaaldemokraatia tunnistab vaid laiemat kohalikku omavalitsust, s. o. autonoomiat. Me tunnistame seda, mida nimetatakse demokraatlikuks tsentralismiks, s. o. süsteemi, mis ühesugusel määral tähendab nii keskvoimule kõige laiemate direktiivsete õiguste andmist kui ka kõige laiemat kohalikku enesemääramist (demokraatiat).⁵⁸

P. Stučka andis ka tulevase Nõukogude Läti autonoomia (põhiseaduse) skeemi, milles tulevane Venemaa oli nähtud ette unitaarset tsentralistliku demokraatliku vabariigina. Keskkusele oli jäetud üldjuhtimine, rahvuslike piirkondade lahendada aga kõik kohalikud küsimused. Viimased olid oma tegevuses piiratud vaid niipalju, kui seda märkis ülevenemaaline seadusandlus. Keelte küsimuses nõudis P. Stučka kõigi Venemaa rahvaste keelte võrdõigussikkust.⁵⁹

P. Stučka koostatud Läti autonoomia skeemi põhimõtted ühtuvad üldjoontes Eesti Töörahva Kommuuni põhiseaduse projekti omadega, mille 1918. aasta jaanuari algul oli välja töötanud J. Anvelt.

Ka V. I. Lenin suhtus revolutsioonielsetel aastatel eitavalt föderalismisse. Novembris 1913 kirjutas ta S. Saumjanile: «Me oleme põhimõtteliselt föderatsiooni vastu — see lõdvendab majanduslikke sidemeid, see on ühe riigi jaoks kõlbmatu tüüp . . . Autonoomia on meie plaan, kuidas organiseerida demokraatlikku riiki.»⁶⁰

Kuid rahvusprogrammi väljatöötamisel ja Venemaa rahvaste vabastusvõitluse kestel omandatud kogemuste varal jõudis bolševike partei V. I. Lenini juhtimisel järk-järgult seisukohale, et Venemaa oludes on otstarbekohane moodustada ühtne paljurahvuseline liitriik nõukogude vabariikide föderatsiooni kujul.

«Meie tahame kõigi rahvaste vennalikkku liitu. Kui tuleb Ukraina vabariik ja Vene vabariik, siis on nende vahel tihedam side ja suurem usaldus,» ütles V. I. Lenin oma kõnes rahvusküsimuse kohta 29. aprillil 1917.⁶¹ I ülevenemaalisel nõukogude kongressil juunis 1917 mõistis V. I. Lenin hukka esseerid ja menševikud nende hädaldamise pärast, et Venemaa võib laguneda üksikuteks vabariikideks. «Tööliste ja talupoegade seisukohalt pole see ohtlik,» kinnitas V. I. Lenin. «Saagu Venemaa vabade vabariikide liiduks.»⁶²

Milline peaks olema paljurahvuseline Venemaa tulevane riigiehitus, seda küsimust polnud bolševikud enne Oktoobrit veel läbi töötanud. Pärast Oktoobrirevolutsiooni tõusis nõukogude vabariikide rajamine ja nende föderatsiooni moodustamine järjest tungivamalt päevakorrale. Üheks põhjuseks oli siin asjaolu, et rahvuslikes piirkondades teravnes kodanluse ja töörahva vaheline klassivõitlus, mis paiguti arenes kodusõjaks, mille tules kujunesid mõned nõukogude vabariigid. Paljudes kohtades organiseerisid kadetid, parempoolsed esseerid ja kontrrevolutsioonilised kindralid mässukoldeid ja natsionalistlik kodanlus ohutas rahvuspiirkondades separatismi — see kõik lõdvendas majanduslikke sidemeid nende piirkondade vahel ja paljusid Venemaa rahvaid ähvardas killustatus. Selles olukorras osutus föderatsioon vajalikuks, et lähendada ja ühendada nõukogude rahvaste töötavaid

⁵⁷ П. Стучка, Латвийская социалистическая советская республика. Rmt.: За Советскую власть в Латвии, lk. 154.

⁵⁸ П. Стучка, Автономия или федерация. Rmt.: В борьбе за Октябрь, lk. 191.

⁵⁹ Sealsamas, lk. 202—209.

⁶⁰ V. I. Lenin, Kiri S. G. Saumjanile. Teosed, 19. kd., lk. 457.

⁶¹ V. I. Lenin, VSDT(b)P seitsmes ülevenemaaline (aprilli)konverents. Teosed, 24. kd., lk. 272.

⁶² V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 23.

hulki. Ka rahvuslik vabastusliikumine kujunes ulatuslikumaks ja tema erikaal revolutsioonis suuremaks, kui seda varem oli võidud arvata. Rahvuslik revolutsiooniline liikumine haaras suured rahvamassid, kes raskesti olid kannatanud rahvusliku rõhumise all. Nende ühendamine sotsialismi ehitamiseks näis nüüd kõige otstarbekohasem olevat rahvuslike nõukogude vabariikide kaudu.⁶³

V. I. Lenini kirjutatud ja 10.—18. jaanuarini 1918 toimunud III ülevenemaalisel nõukogude kongressil vastuvõetud «Töötava ja eksploateeritava rahva õiguste deklaratsioon», milles fikseeriti Venemaa nõukogude vabariikide föderatsiooni põhialused, öeldakse: «Venemaa Nõukogude Vabariik asutatakse vabade rahvaste vaba liidu alusel nõukogude rahvusvabariikide föderatsioonina.» Kuid palju küsimusi oli jäänud veel lahtiseks, kasvõi näiteks seegi, kuidas ühendada üheks riigiks iseseisvad nõukogude vabariigid ja autonoomsed rahvuslikud koondised. Deklaratsioon jättis iga rahvuse töölistele ja talupoegadele õiguse oma täievolilisel nõukogude kongressil iseseisvalt otsustada, kas ja missugustel alustel nad soovivad osa võtta föderaalvalitsusest ja teistest nõukogude organitest.⁶⁴

Oma lõppsõnas III kongressil ütles V. I. Lenin: «Meil Venemaal on nüüd sisepoliitika valdkonnas lõplikult tunnustust leidnud nõukogude sotsialistliku vabariigi kui mitmesuguste Venemaal elavate rahvaste vabade vabariikide föderatsiooni uus riigikord.»⁶⁵

III ülevenemaaline nõukogude kongress otsustas, et nõukogude konstitutsioon, milles on fikseeritud Oktoobrirevolutsiooni võidud, tuleb välja töötada leninlikest riigiehituse põhimõtetest lähtudes.

Nõukogude sotsialistlik föderatsioon lõi tingimused võrdõiguslike rahvaste vabatahlikuks ühinemiseks, aidades likvideerida rahvuslikud tülid ja arendada rahvaste vennalikkude koostööd. Kõige sellega valmistis ta ette pinda Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kui nõukogude vabariikide ühenduse täiuslikuma vormi loomiseks.

Pärast nõukogude võimu kehtestamist Eestis ja tema võimuorganite moodustamist asusid ka siinsed bolševikud välja töötama tulevase Nõukogude Eesti riigiehituse aluseid. 19. jaanuaril 1918 avaldati Eesti nõukogude valitsuse ametlikus häälekandjas «Eesti Teataja» Eesti Tööraha Kommuni põhiseaduse eelnõu, mille oli koostanud J. Anvelt. Selles deklareeriti, et Eesti Tööraha Kommuni on autonoomne osa Vene nõukogude vabariigist. Vahekord viimasega ja Eesti Kommunnisse puutuvad välisküsimused tuli otsustada kokkuleppe teel Vene nõukogude valitsusega (p. 1). Kõigi kohalike küsimuste otsustamisel oli Eesti Tööraha Kommuni täiesti iseseisev; tal oli igal ajal, ilma et ta üheltki rahvalt ehk valitsuselt selleks nõusolekut küsiks, õigus end Venemaast lahku lüüa ja kas mõne teise riigiga ühineda või end täiesti iseseisvaks kuulutada (p. 2). Eesti Tööraha Kommuni põhiseadust võis muuta ainult Eesti tööraha kongress (p. 4).

Eelnõu kohaselt valitsesid Eesti Tööraha Kommuni valla, maakonna ja linna tööraha nõukogud ning Eesti Tööraha Kongress ja kommuni valitsus. Kõrgeimaks võimuorganiks oli Eesti Tööraha Kongress, kust otsustava häälega võtsid osa kõik maakonna ja linna tööraha nõukogude liikmed. Kongress, kelle korralised kokkutulekud pidid toimuma kaks korda aastas, valis kuueks kuuks Tööraha Kommuni valitsuse. Valitsuse liikmed olid vastutavad kongressi ees, kes neid igal ajal võis tagandada ja nende asemele uued valida.⁶⁶

Eesti Tööraha Kommuni põhiseaduse projekti koostamisel oli lähtutud VSĐT(b)P VII ülevenemaalise (aprilli)konverentsi seisukohtadest, mis nägid ette rahvuslike piirkondade poliitilise autonoomia ühtse riigi raamides ja ühtsete konstitutsiooniliste normidega. Vähemusrhuvustele garanteeriti vaba arenemine eriseaduste alusel. Neile rahvastele aga, kes ei saanud ega tahtnud jääda terviku koosseisu, jäi õigus lahku lüüa.

⁶³ Вt. М. И. Куличенко, Борьба Коммунистической партии за решение национального вопроса в 1918—1920 годах, lk. 13 ja 14.

⁶⁴ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 391—393; Съезды Советов РСФСР и автономных республик РСФСР. Сборник документов 1917—1922 гг. М., 1959, lk. 27—30.

⁶⁵ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 440.

⁶⁶ «Eesti Teataja» 19. jaan. 1918; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 629—634.

Samu üldpõhimõtteid järgiti ka Läti autonoomia skeemis, mille oli koostanud P. Stučka. Ka pärast «Töörahma ja ekspuateritava rahva õiguste deklaratsiooni» ilmutamist ja nõukogude vabariikide föderatsiooni põhialuste kinnitamist III ülevenemaalisel nõukogude kongressil jäid Eesti ja Läti bolševikud oma senistele seisukohtadele, nõudes nõukogude rahvastele piirkondlikku autonoomiat ühtses tsentralistlikus riigis.

Kodanluse ja väikekodanlike parteide «iseseisvuse» propaganda leidis Eesti tööstusproletariaadi ja maatöölise hulgas väga vähe poolehoidu. Töörahvas mõistis, et sellega valmistaks kodanlus ette lahkulöömist revolutsioonilisest Venemaa, tagamaks endale Eesti rahva ekspuaterimist mõne imperialistliku riigi hõlma all. Töörahvas teadis, et tema saatus oleneb koos vene rahvaga nõukogude võimu kindlustamiseks imperialistide kallale tungide vastu peetava võitluse tulemustest. Oktoobrirevolutsioon oli sisendanud töörahvasse lootust, et aastaid kestnud ülemaailmne vennatapusõda lõpeb kõigis maades proletarise revolutsiooniga, mis loob vennalikud solidaarsussidemed rahvaste vahel.

Kuid väikekodanlikes kihtides ja haritlaskonnas, aga ka mõnes eesti rahvusväeosas leidis kodanluse, mõisnike ja väikekodanlike sotsialistide propaganda Eesti iseseisvuse kasuks kõlapinda. Isegi osa tööliiskonnast ei mõistnud veel, et vaid sotsialistlik tsentraliseeritud vabariik annab rahvastele kõik vabadused. Seepärast vaimustas iseseisva rahvuriigi idee veel küllalt paljusid neid, kes tsaariajal olid kaua aega pidanud kannatama ränka rahvuslikku rõhumist.

V. I. Lenini sõnad, et «sellele tõsiasi [et suurima kohaliku, piirkondliku jms. vabaduse, mida ajalugu tunneb, on andnud tsentralistlik, mitte aga föderatiivne vabariik — J. S.], nagu üldse kogu föderatiivse ja tsentralistliku vabariigi ning kohaliku omavalitsuse küsimusele pole pööratud ega pöörata meie parteilises propagandas ja agitatsioonis küllaldast tähelepanu»,⁶⁷ käivad täiel määral ka VSDT(b)P Eesti organisatsiooni kohta Oktoobrirevolutsiooni päevil. Eesti bolševikud ei selgitanud töörahvale küllaldaselt «Töölava ja ekspuateritava rahva õiguste deklaratsioonis» kajastuvat ja III ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt heakskiidetud leninlikku rahvuspoliitikat, mis nägi ette rahvuslike nõukogude vabariikide väljakuulutamise ja nende vabatahtliku ühinemise Venemaa nõukogude vabariikide föderatsiooniks.

M. Kulitšenko märgib oma uurimuses, mis käsitleb Kommunistliku Partei võitlust rahvusküsimuse lahendamise eest Nõukogudemaal, et kaks tendentsi rahvuslikku vabastusliikumises — lahkulöömine ja ühinemine — näisid omavahel vastuolus olevat ainult väliselt. Sisulist vastuolu nende vahel aga ei olnud; nad väljendasid nõukogude võimu tingimustes vaid ühe ja sama protsessi kahte külge: varem rõhutatud rahvaste võitlust vabanemise eest ja samal ajal nende püüdu luua tingimused uue sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks koos teiste vabanenud rahvastega.⁶⁸

Esimesel nõukogude perioodil, isegi kuni 1918. aasta suveni jäid Eesti bolševikud Nõukogude Venemaa kui ühtse unitaarse sotsialistliku riigi pooldajaiks, kuigi V. I. Lenin, nagu nägime, juba Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ajal oli omaks võtnud rahvuslike nõukogude vabariikide föderatsiooni mõtte ja see mõte oli «Töörahma ja ekspuateritava rahva õiguste deklaratsiooni» väljakuulutamise saanud seaduseks.

Kahjuks ei osanud Eesti bolševikud sel ajal veel vajalikul määral hinnata selle ajaloolise akti määratu suurt poliitilist tähtsust. Nad ei järginud ka 1917. aasta detsembris tehtud V. I. Lenini ettepanekut kuulutada Eesti iseseisvaks sotsialistlikuks nõukogude vabariigiks.

V. Kingissepp kirjutab seoses sellega: «Kui Tallinnas teatud parteide esindajad tähtsalt ja konspiratiivselt alles Estonia poole minemas olid, et Eesti iseseisvaks kuulutamise küsimust arutada, siis oli Lenin Peterburis juba sel seisukohal, et Eesti iseseisvaks vabariigiks kuulutada tuleks. Sedasama kavatses ta ka Lätimaa kohta. Ta arvas, et see ehk okupatsiooni ära hoiab, kui Brestis rahu ei saa. Aga niihästi Eesti kui Läti enamlased

⁶⁷ V. I. Lenin, Riik ja revolutsioon. Teosed, 25. kd., lk.419.

⁶⁸ М. И. Куличенко, Борьба Коммунистической партии за решение национального вопроса в 1918—1920 годах, lk. 13.

lüksasid selle siis tagasi, põhjendades sellega, et iseseisvuse ja erapooletuse kuulutamine nõukogude valitsuse poolt Saksa röövkäiku ära ei hoia.»⁶⁹

V. I. Lenini soovitusel kuulutada välja Eesti iseseisev vabariik on juttu ka J. Anveldi märkmeis.⁷⁰

Nagu selleaegsete juhtivate Eesti bolševike mälestustest nähtub, arutati ettepanekut kuulutada välja Eesti iseseisvus ka 31. detsembril Tallinna linnavalitsuse esimehe V. Võõlmanni korteris toimunud nõupidamisel ja jaanuari esimestel päevadel Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitees. Esimesest võtsid osa VSĐT(b)P Eestimaa Komitee büroo liikmed, Eesti Täitevkomitee liikmed, mõned Tallinna Komitee tegelased ja mõned teised juhtivad seltsimehed. V. Võõlmann asus sel ajal oportunistlikel seisukohtadel. Ta ei uskunud ka nõukogude võimu püsimisse, vaid arvas, et see peatselt langeb kontrrevolutsiooni pealetungi tagajärjel. Ta oli ka ainus, kes tõendas, et Eesti tuleb kuulutada iseseisvaks, kuid mitte nõukogude, vaid demokraatliku vabariigina. V. Võõlmanni vastu astusid resoluutselt välja V. Kingissepp, H. Pöögelmann ja mitmed teised. Eesti Täitevkomitees toimunud koosolekul arutati G. Suitsu ettepanekut.

Mõlemal pool lükati ettepanek tagasi põhjendusega, et see antud olukorras Eesti töörahvale mitte midagi ei anna. Ta ei päästa ka saksa okupatsioonist, milleks kodanlus, menševikud ja esseerid ütlesid iseseisvust eriti tarvis minevat.⁷¹ «Iseseisvuse väljakuulutamine Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee poolt,» kirjutab V. Kingissepp, «oleks armetu käeliigutus olnud, täitevkomitee oleks haleda komöödiandina ajalukku jäänud. Me jätsime selle aukohta Eesti kodanlusele.»⁷²

V. Kingissepa selle seisukohaga ei saa nõustuda. Võtame näitena Ukraina. I üleukrainaline nõukogude kongress kuulutas 11. detsembril 1917 välja iseseisva Ukraina nõukogude vabariigi. Saksa okupatsioonist see akt maad ei päästnud, kuid nõukogude vabariigi loomine võimaldas bolševikel edukamalt mobiliseerida töörahva hulki võitlusse kontrrevolutsioonilise Keskraada ja hiljem saksa okupantide vastu.

Ka ei olnud õige mõte jätta iseseisvuse väljakuulutamine eesti kodanlusele. Kui detsembris 1917 oleks Eesti iseseisev sotsialistlik vabariik välja kuulutatud, nagu V. I. Lenin ette pani, oleks eesti kodanluselt ning tema käsutajailt — USA ja teistelt imperialistidelt — võetud võimalus hiljem Eesti rahvast ja teisi rahvaid iseseisvusega petta, näidata endid iseseisvuse eest võitlejatena ja kommunistide selle vaenlastena.

Saksa imperialistide sissetung Eesti mandrile veebruari lõpul 1918 katkestas Eesti töörahva riigi rajamise.

13.—15. juulini 1918 toimus Moskvas VK(b)P eesti sektsioonide konverents, kus võeti vastu resolutsioon «Eesti iseseisvuse kohta». Sellest selgub, et Eesti bolševikud olid juba piirkondliku autonoomia põhimõttelt teinud sammu edasi iseseisvuse suunas. Resolutsioonis märgitakse, et Kommunistlik Partei Eestis ei pea võitlema kodanlik-demokraatliku vabariigi, vaid Eesti nõukogude vabariigi eest. Eesti töörahva tõelise iseseisvuse, Eesti nõukogude vabariigi julgeoleku ja sõltumatuse, rõhutatakse resolutsioonis, tagab ainult nõukogude kord, vennalik koostöö teiste sotsialistlike vabariikidega.⁷³

Sama aasta sügisel kirjutas V. Kingissepp brošüüri «Kellele iseseisvus, kellele ike?». Kirjeldades sündmusi Eestis jaanuaris 1918, on autor Eesti nõukogude vabariigi väljakuulutamise vastu, kuid püstitab brošüüri lõpul võitlusloosungi «Elagu Eesti nõukogude vabariik!». Kuidas «Eesti nõukogude vabariigi» väljakuulutamise mõte Eesti bolševikel sügiseks 1918 küpses, sellest V. Kingissepp ei räägi. Kuid siingi aitab selgust tuua P. Stučka, kes oma ettekandes Läti KP VI kongressil Riias märtsis 1919 selgitas selle küsimuse arenemise käiku. Meenutanud, et rühm Läti kommuniste, kes Bresti rahuläbirääki-

⁶⁹ M. Ingver [V. Kingissepp], Kas ja kuidas saab rahu? «Töö Hääl» 1919. nr. 4, lk. 3.

⁷⁰ EKPA, f. 9461, nim. 1, s.-ü. 3, lk. 53—54.

⁷¹ Johannes Käspert, Nõukogude võim Eestis. Rmt.: Nõukogude võimu eest. Tallinn, 1957, lk. 35; V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike?, lk. 24; J. Anvelt, «Meie lahkumineku» ehk EKP «vastasrinna» ajaloolised unenäod. Leningrad, 1928, lk. 75—76.

⁷² V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike?, lk. 25.

⁷³ A. Päss, Eessõna. Rmt.: Eesti Tööraha Kommuun. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1958, lk. 6 ja 7.

miste ajal Petrogradis koos vene seltsimeestega arutas Läti tulevase riigikorra küsimust, ei nõustunud viimaste ettepanekuga kuulutada välja Eesti ja Läti (vähemalt okupeerimata osa) iseseisvus, kuna nad arvasid, et see ei hoiä ära Saksa imperialistide sissetungi, ja et peaaegu samasuguse vastuse olid nad andnud ka 1918. aasta novembris, kui Nõukogude vabariiki ähvardas välismaine sõjaline kallaletung, seekord juba Antandi-riikide poolt, märgib P. Stučka:

«Lõppude lõpuks [arvatavasti novembri lõpul või detsembri alguses 1918 — J. S.] võtsime me vastu vene seltsimeeste ettepaneku kuulutada välja iseseisvus, lähtudes kaalutlustest, et vastasel korral oleksid Saksa sotsiaalläraandjad oma peremeeste-kodanlaste järel võinud kisa tõsta, et Nõukogude Venemaa ei taha vabastada väikerahvaid, vaid on asunud neid vallutama, teostab imperialistlikku anastuspoliitikat.»⁷⁴

P. Stučka käsitleb oma ettekandes olukorda sügiskuudel 1918, kui imperialistlik Saksa-maa oli kokkuvarisemise lävel ja kui okupeeritud alade kommunistid hoogustasid ettevalmistusi oma maade vabastamiseks.

Ulevenemaalise Kesktäitevkomitee esimehe J. Sverdlovi juhtimisel toimus 19.—23. oktoobrini Moskvas okupeeritud alade kommunistlike organisatsioonide konverents, kus arutati kommunistide taktikat okupeeritud alade suhtes ning töötati välja Eesti ja teiste okupeeritud maade vabastamise ettevalmistamise plaan. Seda tööd juhtisid VK(b)P Keskkomitee ja isiklikult V. I. Lenin, kes jälgis tähelepanelikult töörahva kasvavat vabastusliikumist neis piirkondades ja võttis osa sealsete bolševistlike organisatsioonide juhtimisest ning sõjalise, partei ja nõukogude kaadri ettevalmistamisest, samuti võitlustaktika välja-töötamisest.⁷⁵ Endiste rõhutatud rahvaste riigivormi küsimus oli korduvalt arutusel ka VK(b)P Keskkomitee istungitel ja rahvuslike kommunistlike parteide juhtivate töötajate nõupidamistel. VK(b)P Keskkomitee ja V. I. Lenin tervitasid nende parteide juhtivate töötajate püüdu saavutada tulevaste rahvusvabariikide kõige tihedam ühtsus Vene NFSV-ga, kuid ei nõustunud sellega, et need vabariigid oleksid kuulunud Vene NFSV koosseisu autonoomsete aladena, vaid nõudsid nende kuulutamist täielikult iseseisvateks. Kommunistidel tuli arvestada okupeeritud maade rahvahulkades veel laialdaselt juurdunud arvamust, et rahva vabadust ja üheõiguslikkust teiste rahvastega tagab kõige paremini just iseseisev rahvusriik. Tuli arvestada sedagi, et riikliku iseseisvuse loosung oli Ukrainas, Valgevenes, Leedus, Lätis ja Eestis natsionalistliku kodanluse propaganda ja agitatsiooni üheks tähtsamaks vahendiks. Autonoomsete Venemaa föderatsiooni kuuluvate nõukogude vabariikide loomine neil aladel oleks võinud jätta mulje, et kõrgeimaks võimuks neis vabariikides saab Venemaa Nõukogude Vabariigi valitsus ning nende maade rahvad ei ole üheõiguslikud suure vene rahvaga. Välismaise interventsiooni ja Kodusõja tingimustes aga oleks isegi näiline ebavõrdõiguslikkus rahvaste vahel nõrgendanud erinevatest rahvastest töötajate ühisrinnet, vähendanud võidušansse interventide ja kontrrevolutsionääride vastu peetavas võitluses. Et Eesti ja teiste okupeeritud rahvuslike piirkondade kommunistid suvel ja sügisel 1918 püstitasid iseseisvate nõukogude vabariikide loosungi, on seega V. I. Lenini ja tema juhitud VK(b)P Keskkomitee teene.

Nüüd asusid rahvuslikud nõukogude vabariigid ise, mitte aga Nõukogude Venemaa oma okupeeritud maade vabastamisele.

Eestist ajutiselt Nõukogude Venemaal taganenud Eesti bolševikud alustasid järjekindlaid ettevalmistusi oma partei- ja nõukogude organisatsioonide taastamiseks ning kaadri kasvatamist. Siingi osutasid Nõukogude valitsus ja VK(b)P Keskkomitee neile suurt abi, paigutades Eestist evakueerunud töölisi ja talupoegi mitmesugusele tööle, kus neil oli võimalik omandada kogemusi sotsialistlikuks ülesehitustööks omal maal. Peale selle anti Eesti bolševikele kasutada trükikoda. Nii oli võimalik välja anda ajalehti, poliitilist kirjandust, lendlehti, õpikuid jne. Suur osa selle trükikoja toodangust saadeti okupeeritud Eestisse. Kommunistid H. Pöögelmann, J. Anvelt, J. Sihver ja mitmed teised täitsid täht-

⁷⁴ П. Стучка, Латвийская социалистическая советская республика. Rmt.: За Советскую власть в Латвии 1918—1920, lk. 152—153.

⁷⁵ М. И. Куличенко, Борьба Коммунистической партии за решение национального вопроса в 1918—1920 годах.

said riiklikke ülesandeid nõukogude võimu kindlustamisel ja omandasid rikkalikke juhtimiskogemusi. Vastutavatel kohtadel Nõukogude riigi julgeolekuorganites töötas Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee liige V. Kingissepp.⁷⁶

Oma artiklites ja brošüüris «Kellele iseseisvus, kellele ike?» käsitles V. Kingissepp tulevase Nõukogude Eesti riigipoliitilisi probleeme. Selle teose peamiseks ülesandeks oli riikliku iseseisvuse loosungi sisuline lahtimõtestamine. V. Kingissepp selgitab:

«On olemas kaks iseseisvust: töörahva iseseisvus ja kodanluse iseseisvus.

Töörahva iseseisvuse riiklikuks vormiks on nõukogude vabariik.

Kodanluse iseseisvus — see on kokkulepe parunitega, ühine poliitika teiste maade kapitalistide klassiga.»⁷⁷

Järgnevalt iseloomustab V. Kingissepp kõigile mõistetavalt Eesti nõukogude vabariiki, kirjutades: «Nõukogude vabariik — see on tööliste võit klassivõitluses. Eesti nõukogude vabariik, — see on eesti töörahva võit saksa parunite ja eesti kodanluse üle! See on töörahva poliitiline revolutsioon, mis töörahvale annab kõik ja parunitelt ning kodanlastelt võtab kõik!»⁷⁸

9. novembril puhkes Saksamaal revolutsioon, kukutati monarhia. Nüüd algasid Eesti kommunistidel töörohked päevad. Okupeeritud Eestisse saadeti põrandaalusele poliitilisele tööle suurte võitluskogemustega juhtivaid töötajaid eesotsas V. Kingissepaga. Nõukogude Venemaal moodustati Eesti Revolutsioonikomitee, kuhu kuulusid J. Anvelt, J. Sihver, H. Pöögelmann, J. Heintuk, R. Vakman ja mitmed teised. Komitee hakkas organiseerima võitlust Eesti vabastamiseks. Punaarmee koosseisus võitlevad Eesti kommunistlikud kätipolgud koondati Narva lähiste.

Ka vaenlane koondas jõude. Okupeeritud Eestis pani okupantide peamees kindral von Seckendorf Antandi-riikide käsul ametisse «Eesti Ajutise Valitsuse» eesotsas I. Poskaga. See Preisi junkrute tääkidele ja eesti valgekaardile tuginev «valitsus» korraldas 12. novembril verise tapatalgu Tallinna tööliste hulgas, kes olid tulnud meelevaldusele Eesti nõukogude vabariigi loosungi all.

22. novembril 1918 algasid lahingud Narva vabastamiseks ning 29. novembri hommikuks puhastati linn eesti valgekaartlastest ja saksa sõduritest. Samal päeval kuulutas Eesti Revolutsioonikomitee Eesti sotsialistlikuks nõukogude vabariigiks Eesti Töörahva Kommuuni nimetuse all. Kommuuni kõrgemaks võimuorganiks oli nõukogu (valitsus), kuhu kuulusid Jaan Anvelt (esimees), Hans Pöögelmann, Artur Vallner, Johannes Mägi ja Johannes Käspert.

Samal päeval informeeriti V. I. Leninit Eesti töörahva suurest võidust. Oma vastustelegrammis palus V. I. Lenin sõjavägede ülemjuhatajat anda korraldus, et nõukogude väed igati toetaksid Läti, Eesti, Ukraina ja Leedu nõukogude valitsusi. Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu avaldas manifesti «Kõigele Eesti linna- ja maatöörähvale», milles ta revolutsioonilise Eesti töörahva ja Eesti punase sõjaväe nimel kuulutas, et Eestis on taas oma ülesandeid asunud täitma nõukogude valitsus.

Pärast Eesti nõukogude vabariigi väljakuulutamist edenes Eesti vabastamine jõudsalt. Detsembri lõpul lehvits töörahva punalipp juba Tartus ja Tallinna külje all. Töörahva nõukogud alustasid tegevust 126 vallas.

Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu ja valitsusasutuste tegevus oli töörohke ja viljakas, kuid sai toimuda vaid lühikest aega. Eesti Töörahva Kommuun langes interventsiooni tagajärjel, mille Inglise, Prantsuse ja Ameerika imperialistid teostasid Vene ja kõigi teiste nõukogude vabariikide vastu.

Eesti Töörahva Kommuuni tähtsus meie töörahva esimese suveräänse rahvusriigina on suur mitte ainult Eesti rahva ajaloo, vaid ka rahvusvahelisest seisukohast. Eesti tööliste

⁷⁶ Vt. D. Rudnev, Viktor Kingissepp Moskvast. Tallinn, 1963.

⁷⁷ V. Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike?, lk. 52.

⁷⁸ Sealsamas, lk. 50.

ja talupoegadele oli ta suurepäraseks poliitiliseks ja riikliku juhtimise kooliks. Kommuuni Nõukogu tugines oma tegevuses kogu töörahvale linnades, alevites, külates ja mõisates. Eesti töörahva hulgast tõusis esile rohkesti andekaid partei- ja nõukogude töötajaid, sotsialistliku ülesehitustöö organisaatoreid ning juhtivaid sõjaväelasi, kes näitasid, et töörahvas võib väga edukalt oma riiki valitseda mõisnike ja kapitalistideta.

*

Oktoobrirevolutsiooni võit ja «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni» väljakuulutamine 2. novembril 1917 tõid kõigile Venemaa vähemusrahvastele vabaduse ja enesemääramisõiguse. Nad võisid nüüd lüüa lahku Venemaast ja moodustada oma iseseisvaid riike või liituda mõne teise riigiga. «Eesti on vaba, sest teda ei kitsenda sisemises, koduses elus ükski määrus, ükski ettekirjutus, mis Peterburist tuleks,» öeldakse VSDT(b)P Eestimaa Komitee ja Tallinna Komitee üleskutses 10. jaanuarist 1918 Eesti töörahvale.⁷⁹ Kuid Venemaa vähemusrahvused, nende hulgas ka Eesti töörahvas, keda juhtisid bolševikud, ei kavatse nudki sotsialistlikust Venemaast lahku lüüa; nad tahtsid ühisel jõul asuda sotsialismi ehitama ning ühiselt kaitsta tööliste ja talupoegade riiki imperialistide kallaletungide vastu.

Vabade nõukogude rahvaste ühinemise vorm aga polnud veel küllalt üksikasjalikult läbi mõeldud ja otsustatud. J. Anveldi sõnastatud Eesti Töörahva Kommuuni põhikirja projekti järgi oli Eesti kavandatud Nõukogude Venemaa autonoomse osana, kuid samal ajal oli tal õigus Nõukogude Venemaast lahku lüüa ja kõik teised õigused, mis praegu on NSV Liidu liiduvabariikidel. Samasugused õigused olid P. Stučka poolt koostatud projektis ette nähtud ka autonoomsele Nõukogude Lätile. Meenutame, et praegustel NSV Liidu autonoomsetel vabariikidel ei ole NSV Liidust väljaastumise õigust.

Nõukogude rahvaste ühinemise vormi küsimus ei olnud VK(b)P ridades selge isegi veel 1922. aastal, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamise eel, kui J. Stalin esines oma autonoomiseerimise ideega, nagu kuulsime juba eespool.

V. I. Lenin tegi rea teravaid märkusi Stalini projekti kohta, mis ei taganud nõukogude vabariikidele võrdõiguslikkust Vene SFNV-ga. Ta nõudis kõigi nõukogude vabariikide, ka Vene SFNV ühinemist uueks riiklikuks ühenduseks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks täieliku võrdõiguslikkuse alusel ning juhtis tähelepanu sellele, et Stalini kavatsetav autonoomiseerimine, mis moonutab nõukogude vabariikide ühinemise ideed suurriikliku šovinismi vaimus, võib tuua suurt kahju. V. I. Lenin oli seisukohal, et nõukogude vabariikide ühinemine peab toimuma nii, et tõepoolest oleks tagatud rahvaste võrdõiguslikkus, iga nõukogude vabariigi suveräänsus.⁸⁰

Uue, V. I. Lenini seisukohtade alusel moodustatud projekti kinnitas VK(b)P Keskkomitee pleenum oktoobris 1922 ja sama aasta 30. detsembril otsustas I üleliiduline nõukogude kongress moodustada Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu.

VK(b)P XII kongressi otsuses «Rahvusküsimuse kohta», mis on koostatud Lenini põhimõtetest lähtudes, märgitakse, et Oktoobrirevolutsioon ei piirunud rahvusliku rõhumise kaotamise ja pinna loomisega rahvaste ühinemiseks, vaid kujundas oma arenemise käigus ka rahvaste ühinemise vormid ja märkis põhijooned, millele tuleb rajada rahvaste ühinemine liitriigiks.

Revolutsiooni esimesel etapil ei olnud rahvaste koostööl veel täiesti kindlat, rangelt väljakujunenud vormi. Kui Kodusõja ja välismaise interventsiooni ajal tõusid rahvusvabariikides esiplaanile sõjalise enesekaitse huvid, omandas nende koostöö sõjalise liidu vormi. Sõjajärgseil aastail domineerisid tootlike jõudude taastamise küsimused ning sõjalisele liidule lisandus majanduslik liit. Nende koostöö vormide arengus oli Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit lõppetapiks.

Kuid rahvusküsimuse õigeaks lahendamiseks tuli üle saada takistustest ja kallakutest, mis pärinesid rahvusliku rõhumise ajast ja mida polnud võimalik võita lühikese ajaga.

⁷⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, 554—560.

⁸⁰ V. I. L e n i n, Rahvuste küsimusest ehk «autonoomiseerimisest». Teosed, 36. kd., lk. 554—560.

Selle pärandi moodustasid suurriikliku šovinismi jäänused, mis püsisid suurvene rahvusest nõukogude töötajate teadvuses, ja natsionalismi jäänused neil, kes olid tunda saanud rahvusliku rõhumise rasket iket ega olnud veel jõudnud vabaneda endisaegsest ülekohtutundest.

Kongress mõistis need mõlemad kallakud hukka kui kommunismi eesmärkidele kahjulikud ja ohtlikud, eriti aga juhtis parteiliikmete tähelepanu suurele ohule, mida võivad põhjustada suurvene šovinismi jäänused. Et kindlustada Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu, püstitas kongress partei ette kolm ülesannet. Esimeseks ülesandeks oli otsustav võitlus suurvene šovinismi, teiseks — võitlus mahajäänud rahvaste kultuurilise ja majandusliku taseme tõstmise ning kolmandaks — võitlus natsionalismi jäänuste, eeskätt nende jäänuste šovinistlike vormide vastu.⁸¹

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Toimetusse saabunud
25. IV 1972

И. СААТ

СОЗДАНИЕ ЭСТОНСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ И ЕЕ ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ С СОВЕТСКОЙ РОССИЕЙ (1917—1918 гг.)

Резюме

В области национальной политики в период Октябрьской революции большевики Эстонии руководствовались трудами В. И. Ленина и программными положениями РСДРП(б), в первую очередь резолюцией VII (Апрельской) конференции партии большевиков по национальному вопросу, которая признавала за всеми народами России право на самоопределение вплоть до отделения и создания самостоятельного государства. В то же время отмечалось, что право на отделение не значит, что народы должны отделиться, если это не соответствует их интересам.

В августе 1917 года II конференция Северо-Балтийской (Эстонской) организации РСДРП(б) приняла резолюцию о самоуправлении (автономии) Эстонии, в которой большевики выступали за такое право на самоопределение, при котором нация могла бы свободно решать свои дела без вмешательства другого народа или центральной государственной власти. В то же время большевики Эстонии высказались против федерализма, а также против образования из Эстонии государства-штата. Долг рабочего класса, говорилось в резолюции, бороться против отделения Эстонии от России и требовать, чтобы в Эстонии было осуществлено самое широкое самоуправление, особо отмечалась необходимость введения эстонского языка в делопроизводство учреждений, преподавания его в школах и т. д.

Платформа эстонских большевиков накануне выборов во Всероссийское Учредительное собрание требовала, чтобы Эстония, оставаясь частью Российской демократической республики, получила право осуществлять автономное самоуправление, что должна была обеспечить российская конституция. Не общегосударственный законодательный орган, а только всеобщее народное голосование в Эстонии могло бы определять права Эстонского края.

Эстонские буржуазно-националистические партии, меньшевики и эсеры сотрудничали с буржуазными националистами других наций, особенно с украинскими националистами. В тот период их национальные программы ограничивались требованием создания своих штатов в рамках Российской федеративной буржуазной республики. Однако в национальной политике буржуазных и мелкобуржуазных партий произошел крутой поворот после победы Октябрьской революции. Буржуазия не хотела подчиниться Советской власти и начала искать пути отделения от России.

2 ноября 1917 года Советское правительство опубликовало «Декларацию прав народов России», провозгласившую право народов России на свободное самоопределение. В ней были изложены принципы строительства советского многонационального государства в условиях социалистического общества.

⁸¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei kongresside, konverentside ja Keskkomitee plenumite resolutsioonid ja otsused, I osa, lk. 705—713.

Эстонские буржуазные партии использовали лозунг самоопределения наций, провозглашенный Советской властью, в интересах капиталистов и помещиков. При помощи лжи и клеветы они пытались представить себя поборниками «независимости» Эстонии, вступая в то же время вговор с германскими империалистами, организовав подпольные белогвардейские банды, участвуя в контрреволюционных выступлениях.

Эстонские буржуазные партии, меньшевики и эсеры составляли в подполье меморандумы о независимости Эстонии для представления империалистическим державам.

Меморандум буржуазных партий и меньшевиков предполагал передачу власти Исполнительным комитетом Советов Эстонии бывшему Земскому совету, распущенному Советской властью, который провозгласит отделение Эстонии от России и создаст государственные органы эстонской буржуазной республики.

Меморандум эсеров мало отличался от вышеназванного. Эстонские эсеры (в их партии преобладали левые эсеры) требовали не передачи власти Земскому совету, а преобразования Исполкома Советов, куда дополнительно должны были войти представители мелкобуржуазных партий — меньшевиков, трудовиков, эсеров, а также представители городских и уездных органов самоуправления дооктябрьского периода.

По-разному называлось в меморандумах и будущее государство. Буржуазные националисты называли его «Эстонской народной республикой», а эсеры — «Эстонской республикой труда». Но ни один вариант не мог быть приемлем для трудящихся Эстонии, так как в обоих случаях рабочий класс Эстонии должен был отказаться от диктатуры пролетариата и передать власть буржуазии.

Большевики Эстонии разоблачалиговор эстонских буржуазных националистов и меньшевиков с прибалтийско-немецкими баронами и кайзеровскими империалистами, готовившими оккупацию Эстонии.

Рабочие и беднейшие крестьяне Эстонии на многочисленных собраниях и конференциях заявляли, что они не хотят отделяться от России, вместе с трудящимися которой совершали социалистическую революцию, и готовы защищать ее завоевания.

На основе «Декларации прав народов России» трудящиеся Эстонии во главе с большевиками приступили к строительству своей советской государственности. Я. Анvelt подготовил проект конституции республики — Эстляндской Трудовой Коммуны.

Согласно проекту Эстляндская Трудовая Коммуна была автономной частью Российской Советской республики, ей принадлежит безусловное право в любое время, не испрашивая согласия других народов или правительств, отделиться от России и либо присоединиться к какому-нибудь из других государств, либо объявить себя независимой.

В январе 1918 года на III Всероссийском съезде Советов была утверждена написанная В. И. Лениным «Декларация прав трудящегося и эксплуатируемого народа», которая провозгласила учреждение Советской Российской республики на основе свободного союза свободных наций как федерации советских национальных республик.

В борьбе за построение советской государственности большевики Эстонии недостаточно внимания уделяли разъяснению вышеназванной декларации, которая впервые законодательно закрепила социалистический принцип федеративного устройства Советской России, показала возможность создания суверенных национальных республик и объединения их на новых, добровольных началах, не допуская никакого насилия одной нации над другой.

Большевики Эстонии по-прежнему считали, что областная автономия в составе Российской социалистической советской республики обеспечит Эстонии полную независимость. Они, как и большевики Латвии, ответили отрицательно на предложение В. И. Ленина провозгласить Эстонию и Латвию (часть Латвии не была оккупирована) самостоятельными республиками. Формы объединения свободных советских народов для строительства социализма не были в то время эстонскими большевиками еще достаточно продуманы.

Большевики Эстонии не учли и того, что буржуазные националисты могут демагогически использовать недовольство народных масс национальным гнетом царского периода, чтобы возбудить в них недоверие и вражду к русскому народу. Призывы буржуазных националистов к созданию своих республик имели особый успех среди мелкобуржуазных слоев населения, которыми еще не были осознаны идеи пролетарского интернационализма. От независимой национальной республики ждали они наибольших свобод для народа. Поэтому провозглашение Эстонии социалистической советской республикой в тот период было необходимо.

В конце февраля 1918 года войска германских империалистов оккупировали Эстонию и обсуждение проекта конституции на съезде Советов Эстонии не состоялось. Лидеры эстонской буржуазии провозгласили Эстонию буржуазной республикой, которую оккупанты не признали.

Партийный и советский актив, которому удалось эвакуироваться в Советскую Россию, вел большую политическую и организационную работу по формированию коммунистических полков эстонских стрелков и по подготовке кадров для партийных органов и советских учреждений в освобожденной от оккупации Советской Эстонии.

Теперь, когда предстояло освобождение оккупированных национальных окраин, было необходимо, чтобы оно осуществлялось независимыми, суверенными советскими респуб-

ликами. В противном случае буржуазные националисты и социал-предатели могли бы заявить, что Советская Россия думает не об освобождении маленьких народов, а замышляет империалистический захват.

Еще 13—15 июля на конференции эстонских секций РКП(б) в Москве было решено начать борьбу за Эстонскую советскую республику. В связи с буржуазно-демократической революцией 9 ноября 1918 года в Германии и аннулированием Брестского мира Советским правительством создавалась внешнеполитическая обстановка, в которой было необходимо, чтобы эстонские и латвийские коммунисты отказались от своих прежних взглядов на государственное устройство своих стран — от территориальной автономии. По инициативе ленинского ЦК РКП(б) они решили провозгласить свои страны суверенными республиками, не входящими в состав Российской Федерации.

29 ноября 1918 года в Нарве, после освобождения ее эстонскими коммунистическими полками, была провозглашена советская республика под названием Эстляндской Трудовой Коммуны, а в начале декабря было образовано временное правительство Латвийской советской республики.

Эти независимые национальные советские республики были тесно связаны между собой и с Советской Россией узами дружбы и сотрудничества. Их союз возник в борьбе против иностранной интервенции и в интересах взаимопомощи при построении социализма. На основе этих добровольно сложившихся союзов позднее строился Союз Советских Социалистических Республик.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
25/IV 1972

J. SAAT

DIE GRÜNDUNG DER ESTNISCHEN SOWJETREPUBLIK UND IHRE STAATLICHEN BEZIEHUNGEN ZU SOWJETRUSSLAND (1917—1918)

Zusammenfassung

Im Gebiete der Nationalpolitik befolgten die Bolschewiki Estlands in der Periode der Oktoberrevolution die Werke W. I. Lenins und die Programmgrundsätze der RSDAP(B), vor allem die Resolution der VII Konferenz (Aprilkonferenz) der bolschewistischen Partei in den Nationalitätsfragen. Diese Resolution enthielt die Anerkennung des Rechts aller Völker Rußlands auf Selbstbestimmung bis zur Lostrennung und bis zur Erschaffung eines selbständigen Staates. Gleichzeitig wurde betont, daß das Lostrennungsrecht keineswegs bedeutete, als müßten die Völker sich auch dann lostrennen, wenn die Lostrennung ihren Interessen widersprach.

Im August 1917 wurde auf der II Konferenz der Nordbaltischen (Estnischen) Organisation der RSDAP(B) eine Resolution über die Selbstverwaltung (Autonomie) Estlands angenommen, in welcher die Bolschewiki ein solches Selbstbestimmungsrecht befürworteten, wo die Nation ihre eigenen Angelegenheiten ohne die Einmischung eines anderen Volkes oder der zentralen Staatsgewalt frei entscheiden könnten. Zur gleichen Zeit erklärten sich die Bolschewiki Estlands gegen den Föderalismus und gegen die Bildung eines estnischen Staates auf föderaler Grundlage. Die Resolution stellte vor der Arbeiterklasse die Aufgabe, gegen die Lostrennung Estlands von Rußland anzukämpfen und nur eine weitgehende Selbstverwaltung zu fordern, — unter anderem den Gebrauch des Estnischen in den Behörden, seinen Unterricht in den Schulen usw.

Die Plattform der estnischen Bolschewiki am Vorabend der Wahlen der Allrussischen Konstituierenden Versammlung lautete, daß Estland ein Teil der russischen demokratischen Republik bleiben sollte, jedoch mit dem Recht, eine autonome Selbstverwaltung auszuüben, was die russische Konstitution sichern sollte. Nicht ein gesamtstaatliches gesetzgeberisches Organ, sondern bloß eine allgemeine Volksabstimmung in Estland könnte den Status des estnischen Landes festsetzen.

Die estnischen bürgerlich-nationalistischen Parteien, die Menschewiki und Sozialisten-Revolutionäre, wirkten mit den bürgerlichen Nationalisten anderer Nationen zusammen, insbesondere mit den ukrainischen Nationalisten. In dieser Periode beschränkten sich ihre nationalen Programme auf die Forderung, in den Grenzen der russischen bürgerlichen föderativen Republik ihre eigenen Bundesstaaten gründen zu dürfen. Nach dem Sieg der Oktoberrevolution erfolgte aber in der nationalen Politik der bürgerlichen und kleinbürgerlichen Parteien eine jähe Wendung. Die Bourgeoisie wollte sich unter die Sowjetmacht nicht fügen und suchte Wege, sich von Rußland loszutrennen.

Am 2. November 1917 veröffentlichte die Sowjetregierung die «Deklaration der Rechte der Völker Rußlands», welche das freie Selbstbestimmungsrecht der Nationen proklamierte und die Prinzipien der Errichtung eines multinationalen Sowjetstaates im Sozialismus festsetzte.

Die von der Sowjetmacht ausgegebene Losung der Selbstbestimmung der Völker wurde von den estnischen bürgerlichen Parteien im Interesse der Kapitalisten und Gutsbesitzer ausgenutzt. Durch Lügen und Verleumdungen suchten sie als Verfechter der «Unabhängigkeit» Estlands aufzutreten. Zur gleichen Zeit schlossen sie aber ein Komplott mit den deutschen Imperialisten, organisierten illegale Banden von Weißgardisten und nahmen an konterrevolutionären Kundgebungen teil.

Die estnischen bürgerlichen Parteien, die Menschewiki und Sozialisten-Revolutionäre verfaßten in der Illegalität Denkschriften über die Unabhängigkeit Estlands, um dieselben an die imperialistischen Mächte zu richten.

Die Denkschrift der bürgerlichen Parteien und der Menschewiki nahm an, daß das Exekutivkomitee der Sowjets Estlands seine Machtbefugnisse an den ehemaligen, von der Sowjetmacht aufgelösten Landrat übergeben würde; dieser letztere würde die Loslösung Estlands von Rußland proklamieren und die Regierungsorgane der estnischen bürgerlichen Republik erschaffen.

Die Denkschrift der Sozialisten-Revolutionäre unterschied sich von der obengenannten recht wenig. Die estnischen Sozialisten-Revolutionäre (meist linksgerichtete) forderten nicht die Übergabe der Macht an den Landrat, sondern die Umgestaltung des Exekutivkomitees der Sowjets, welchem neue Mitglieder beitreten würden; Vertreter kleinbürgerlicher Parteien — der Menschewiki, der Trudowiki und der Sozialisten-Revolutionäre, desgleichen der städtischen und ländlichen Selbstverwaltungsorgane aus der Periode vor der Oktoberrevolution.

Der künftige Staat wurde in den Denkschriften verschieden benannt. Die bürgerlichen Nationalisten nannten ihn die «estnische Volksrepublik», die Sozialisten-Revolutionäre — die «estnische Arbeitsrepublik». Den Werktätigen Estlands aber war keine der Varianten annehmbar, da doch die estnische Arbeiterklasse in beiden Fällen auf die Diktatur des Proletariats verzichtete und die Macht an die Bourgeoisie abtreten müßte.

Die Bolschewiki Estlands entlarvten das Komplott der estnischen bürgerlichen Nationalisten und Menschewiki mit dem deutsch-baltischen Adel und den Imperialisten des kaiserlichen Deutschlands, welche die Besetzung Estlands vorbereiteten.

Die estnischen Arbeiter und ärmeren Bauern erklärten auf zahlreichen Versammlungen und Konferenzen, daß sie sich von Rußland nicht trennen wollen. Sie hätten mit den Werktätigen Rußlands zusammen den Oktobersieg errungen und seien bereit, diese Errungenschaft zu verteidigen.

Auf der Grundlage der «Rechtedeklaration der Völker Rußlands» gingen die estnischen Werktätigen unter der Leitung der Bolschewiki an den Aufbau der sowjetischen Staatlichkeit. J. Anvelt erarbeitete ein Verfassungsprojekt der neuen Republik — der Estländischen Arbeitskommune. Laut diesem Projekt bildete die Estländische Arbeitskommune einen autonomen Teil der Russischen Sowjetrepublik. Sie hatte das absolute Recht, sich ohne die Zugeständnis anderer Völker oder Regierungen von Rußland loszutrennen und entweder mit einem anderen Staate zu vereinigen oder unabhängig zu werden.

Im Januar 1918 bestätigte die III Allrussische Tagung der Sowjets die von W. I. Lenin verfaßte «Deklaration der Rechte des werktätigen und exploitierten Volkes», wo die Erschaffung der Russischen Sowjetrepublik auf der Grundlage eines freien Bündnisses freier Nationen als einer Föderation sowjetischer Nationalrepubliken proklamiert wurde.

Im Kampf um den Aufbau einer sowjetischen Staatlichkeit beachteten die Bolschewiki Estlands nur ungenügend die genannte Deklaration, welche das sozialistische Prinzip des Föderativen Sowjetrußlands zum ersten Mal gesetzgeberisch fixierte und die Möglichkeit der Gründung souveräner Nationalrepubliken demonstrierte, die dann auf neuer, freiwilliger Grundlage, ohne jeglichen Zwang seitens anderer Nationen, vereinigt werden konnten.

Die estnischen Bolschewiki meinten nach wie vor, daß eine regionale Autonomie im Bestande der Russischen Sozialistischen Sowjetrepublik, Estland die volle Unabhängigkeit sichern würde. Als W. I. Lenin vorschlug, Estland und Lettland (ein Teil Lettlands war von der Besetzung frei geblieben) zu selbständigen Republiken zu machen, gaben die estnischen Bolschewiki, ganz wie die lettischen, eine abschlägige Antwort. Die estnischen Bolschewiki hatten damals die Vereinigungsformen der freien Sowjetvölker für den Aufbau des Sozialismus nicht gründlich genug durchdacht. Sie übersahen es auch, daß die Unzufriedenheit der Volksmassen mit der nationalen Bedrückung seitens des ehemaligen zaristischen Regimes, von den bürgerlichen Nationalisten demagogisch ausgenutzt werden konnte, um im Volke Mißtrauen und Haß der russischen Nation gegenüber zu entfachen. Die Aufrufe der bürgerlichen Nationalisten zur Bildung eigener Republiken fanden besonders bei den Kleinbürgern Gehör, da diese Schicht der Bevölkerung den Ideen des proletarischen Internationalismus noch ganz fern stand und von einer unabhängigen Nationalrepublik die meisten Freiheiten hoffte. Aus diesem Grunde war die Proklamation einer sozialistischen Sowjetrepublik Estland zu jener Zeit notwendig.

Ende Februar 1918 okkupierten die Truppen der deutschen Imperialisten Estland, und

der Verfassungsprojekt konnte auf einer Tagung der estnischen Sowjets nicht diskutiert werden. Die Leader der estnischen Bourgeoisie proklamierten in Estland eine bürgerliche Republik, die jedoch von den Okkupanten nicht anerkannt wurde.

Das nach Sowjetrußland evakuierte Partei- und Sowjetaktiv entfaltete dort eine rege politische und organisatorische Tätigkeit: kommunistische Regimenter estnischer Schützen wurden formiert und Personal für die Parteiorgane und sowjetischen Institutionen des künftigen befreiten Sowjetestlands geschult.

Jetzt, als die Befreiung der besetzten Grenzlande bevorstand, war es notwendig, diese Befreiung von unabhängigen, souveränen Sowjetrepubliken durchführen zu lassen: andernfalls konnten die bürgerlichen Nationalisten und Sozialverräter behaupten, Sowjetrußland denke nicht an die Befreiung kleiner Nationen, sondern führe imperialistische Eroberung im Schilde.

Bereits am 13.—15. Juli beschloß eine Konferenz der estnischen Sektionen der KPR(B) in Moskau, den Kampf um die Estnische Sowjetrepublik zu eröffnen. In Verbindung mit der bürgerlich-demokratischen Revolution in Deutschland am 9. November 1918, und mit der Annullierung des Brester Friedens seitens der Sowjetregierung entstand eine außenpolitische Situation, in der es nötig wurde, daß die estnischen und lettischen Kommunisten auf ihren bisherigen Standpunkt über die politische Einrichtung ihrer Länder — nämlich auf die territoriale Autonomie — verzichteten. Auf Anregung des leninschen Zentralkomitees der KPR(B) beschloßen sie vielmehr, Estland und Lettland als souveräne, zur Russischen Föderation nicht gehörende Republiken zu proklamieren.

Nachdem Narva von den estnischen kommunistischen Regimentern befreit worden war, wurde dort am 29. November 1918 unter dem Namen der Estländischen Arbeitskommune eine Sowjetrepublik proklamiert. Anfang Dezember wurde die provisorische Regierung der Lettischen Sowjetrepublik gebildet.

Diese unabhängigen nationalen Sowjetrepubliken waren untereinander und mit Sowjetrußland durch enge Freundschaftsbande verbunden. Ihre Zusammenarbeit entstand im Kampfe gegen die fremde Intervention und anlässlich der gegenseitigen Hilfe im Aufbau des Sozialismus. Auf der Grundlage dieser freiwillig geschlossenen Bündnisse entstand später die Union der Sozialistischen Sowjetrepubliken.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 25. April 1972